



Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

59. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2012/08

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: „Felelet” – sok kérdéssel

Cikkek

BÁNKI Zsolt István: Felelet a Mandalatra	311
UNGVÁRY Rudolf: A névtér mint kulturális szükséglet. A nemzeti aggregátor kitüntetett feladata	320
CSERNOCH Mária: Túl az Óperencián. Idegen nyelvű digitális könyvtárak állományai felhasználói szemmel	327

Beszámolók • Szemlék • Referárumok

SIDLER-DE ALWYS, Ragne – FÜHLES-UBACH, Simone: Javaslatok nyilvános és vállalati könyvtárak sikeres jövőbeli működéséhez: egy német tanulmány (Ref. Burmeister Erzsébet)	343
SUN, Hao-Chang – CHEN, Kuan-nien – TSENG, Chishu: Könyvtárosok szerepvállalása az új infotechnológiai korban (Ref.: Drótos László)	344
MARTIN, Rebecca A.: Értéknövelt szolgáltatás az olvasóknak: ingyenes és nyílt hozzáférésű források megtalálása (Ref.: Drótos László)	348
FREDERICKSEN, Linda – CUMMINGS, Joel – CUMMINGS, Lara – CARROLL, Diane: E-könyvek és a könyvtárközi kölcsönzés (Ref. Burmeister Erzsébet)	350



Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 59 • 2012/08

Summaries

BÁNKI, Zs.: **In response to Mandalat** 311

What should happen to Hungarian digital cultural heritage? Will a national institution be set up to provide services and guarantee long-term retention, based on a standard approach? Is the creation of the „KÉPMÁS” service a feasible alternative? The Hungarian Parliament established the Hungarian National Digital Archive and Film Institute (in Hungarian abbreviated as MaNDA) to digitally archive and provide access to the treasures of Hungarian culture. „It is the main goal of MaNDA ... to take stock of the treasures of Hungarian cultural heritage, as regards especially the works of literature, art, music and audiovisual nature; to capture them digitally, to retain them for future generations in this way as well, and to ensure their wide-ranging accessibility.” The study dated 22 November 2011 bearing the title „The survival of national culture in the age of digital technology” sets out the basic concept of MaNDA, and is identified by its authors as Mandalat version 0.9. The article criticises the study placing it into the context of earlier Hungarian efforts for digitisation, and hopes that, as a result of professional discussions, version 1.0 will provide an up-to-date model for archiving and providing the digital cultural heritage in the long term.

UNGVÁRY, R.: **The name space as a cultural need** 320

MaNDA (Hungarian National Digital Archive and Film Institute) serves as an institution aggregating digital information. Its another task of equal importance is to establish and maintain the national name space. The national name space may be realised by uniting existing data files of major cultural heritage institutions in a co-ordinated manner. The creation of name spaces based on national languages has already started in all developed

countries. Name spaces represent a semantically structured system of proper names and common names expressed in the relevant national languages, and are accessible on the web. They comprise much bigger data files than the vocabulary laid down in traditional, monolingual, explanatory dictionaries. The main reason for this is that the national name space includes – in addition to geographical names, names of persons and institutions – professional terms as well. Being accessible for all on the web, the Hungarian national name space is also going to serve Hungarian-language users living outside the borders of Hungary.

CSERNOCH, M.: **The holdings of foreign-language digital libraries as seen by users**327

The spreading of digital libraries, the nature of and access to their services has changed the composition of library users and library usage patterns to a large extent. Traditional, first of all physical barriers have ceased. Nevertheless, new barriers appeared as a result of the presence or eventual lack of IT tools – both hardware and software – and IT literacy. The content and its manifestations transmitted to the reading public by digital libraries can be extremely diverse. It is absolutely necessary to provide tools for orientation, information and for evaluating search results, in order to use the services of digital libraries as efficiently as possible. It is the primary objective of the article to present the opportunities offered by selected foreign-language digital libraries for access to the content they are offering. The article also informs about the essential IT knowledge as well as the hardware and software tools that are needed by users to make an efficient use of content in various file formats.

Bánki Zsolt István

Felelet a Mandalatra

Mi legyen a magyar digitális kulturális örökség sorsa? Létrejön-e egy egységes szemléleten nyugvó, a hosszú távú megőrzést garantáló nemzeti szolgáltató intézmény? Sikerül-e a memóriaintézmények évtizedes adósságát törleszteni a hálózati kultúra terén? A KÉPMÁS létrehozása, szolgáltatása működőképes alternatíva-e? Ezekre az égető kérdésekre kívánt választ adni, és a megoldás koncepcióját megalkotni a Mandalat 0.9. Írásokkal a vitairat megállapításaira reagálva kívánok hozzájárulni az 1.0-s változat megszületéséhez. Az új verzió publikálása után szükséges lenne annak gyakorlati bemutatása is, és az itt felvetett észrevételekre való válaszadás.

Bevezető

A magyar kultúra értékeinek digitális megőrzése és hozzáférhetővé tétele céljából a Magyar Országgyűlés 2011. évi LX. törvényével létrehozta a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetet (MaNDA). „A MaNDA alapfeladata, ... hogy a magyar kulturális örökség részét képező értékeket, különösen az irodalmi, képzőművészeti, zenei, audiovizuális alkotásokat számba vegye, digitálisan rögzítse, ily módon is az utókor számára megőrizze, és széleskörű hozzáférhetőségét megteremtse.”

Mi fán terem?

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet kutatócsoportjának tagjai nevében Horváth Iván professzor 2011. december 8-ai, a KATALIST-ra írt levelében tájékoztatta a lista olvasóit, hogy honlapjukon másnapról elérhető a Mandalat című „vitaindító szöveg”. A levélíró ezt követően „gyümölcsöző olvasást, majd lényegretörő, barátságos eszmecestrét kíván”.

A nevezett honlapon a szerzők párbeszédet kezdeményeznek „elsőként a kulturális gyűjteményeknek, mint a nemzeti kulturális örökség legfőbb letéteményeseinek a képviselőivel” egy olyan 2011. november 22-ére datált szövegről, ami a MaNDA alapkonceptióját tartalmazza, és amelyet 0.9-es verziószámmal azonosítanak, jelezvén, hogy „még nincs köbe vésve”.

A koncepció *A nemzeti kultúra továbbélése a digitális technológia korában* címet viseli, és háromszintű struktúrában kíván elméleti alapvetést tenni,

és gyakorlati megoldásokat kínálni a címben megfogalmazott nagyívű cél eléréséhez.

A publikálást követően nem indult el azonnal a szakmai eszmecestre, de a hagyományosan húsvét után megrendezett *Workshop konferencia* szervezői a *Könyvtáros klub* vitadélutánját a Mandalat 0.9 megvitatására szentelték. A vitaindító megtartására jelen írás szerzőjét kérték fel, korreferátumra jelentkezett Ungváry Rudolf, a MaNDA kutatócsoportját pedig Golden Dániel képviselte.

Ez az írás a konferencián elhangzott vitaindító szerkesztett változatának is tekinthető lenne, ha az azóta eltelt idő nem hozott volna jelentős változást a Mandalat 0.9 helyzetében. A konferenciát követően azonban rendszeres egyeztetés indult a közgyűjtemények (könyvtárak, múzeumok, levéltárak, audiovizuális archívumok) képviselőivel a Mandalat 1.0 létrehozásának szándékával. Cikemben a Mandalat 0.9 szövegéből indulok ki, figyelembe véve, hogy az egyeztetések során tartalmi elmozdulás várható a Mandalat 1.0-ban.

A MaNDA a közgyűjteményi rendszerben

A fiatal intézmény identifikációja a nevezett honlapon olvasható: „A magyar kultúra értékeinek digitális megőrzése és hozzáférhetővé tétele céljából a Magyar Országgyűlés 2011. évi LX. törvényével létrehozta a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézetet (MaNDA).”

Az Országgyűlés az 1997. évi CXL. kulturális törvény módosításával valójában nem új intézményt alapított, hanem a Magyar Nemzeti Filmarchívum bázisán, feladatainak kibővítésével hozta létre a

MaNDA-t. A MaNDA tehát épp úgy közgyűjtemény, mint az *Országos Széchényi Könyvtár*, a *Magyar Nemzeti Múzeum* vagy a *Magyar Országos Levéltár*, hogy csak a nemzeti intézményeket említsem. A törvény betűjét idézve „közgyűjteményként működő önálló költségvetési szerv”.

Nem foglalkozok állást a MaNDA „jogosítványait” illetően, annyit azonban szükséges leszögezni, hogy sem a törvényben, sem más jogszabályban nem látom a vitairatban megfogalmazott szándékokhoz a törvényi, jogszabályi felhatalmazást.

A grandiózus tervek megvalósulásához további jogalkotói munka is elengedhetetlenül szükséges. Ki kell dolgozni a MaNDA gyűjtőkörét, a digitális kötelezpéldány fogalmát, szabályozni kell a MaNDA és a többi közgyűjtemény viszonyát, hiszen a MaNDA lesz az egyetlen közgyűjtemény, amely saját gyűjteményét a többi közgyűjtemény állományából kívánja gyarapítani, egyéb gyarapítási források mellett (pl. egyházi és magángyűjtemények). Ennek a folyamatnak természetesen állami vezetéssel és szakmai konszenzussal kell lezajlania. Vitairatom legtöbb kijelentése is csak e jogszabályok létrejötte esetén lehet érvényes.

Ha ezek a jogszabályok megszületnek, a MaNDA létrehozása egyértelműen üdvözlendő, hiszen célkitűzései korszerűek, kívánatosak és évtizedes lemaradás behozatalát célozzák.

A koncepcionális tervezéskor nagy körültekintéssel kell figyelembe venni, hogy a digitális kulturális örökség megőrzésére és közzétételére már jelentős, de nem túl sikeres próbálkozások történtek az elmúlt 10-15 évben. Ezen előzmények hozadékát be kell építeni a MaNDA megvalósításába. A korábbi kudarcok és félsikerek miatt a hazai szakmai közvélemény meglehetősen érzékenyen fogad minden új tervet, ráadásul a digitális kulturális örökség megőrzése terén zajló nemzetközi változások újabb kihívást képviselnek. Megítélésem szerint a MaNDA sikere vagy bukása hosszú évekre meghatározza a magyar digitális kulturális örökség sorsát. Ebben az értelemben nem intézményi kérdésről, hanem a nemzeti digitális kulturális örökség jövőjéről van szó.

A Mandalat 0.9 mint a majdani megvalósítás alapját képező szakmai koncepció tehát fontos dokumentum. A pontos, megvitatott, kielégtetett konszenzus nyugvó szöveg elengedhetetlen a MaNDA jövőbeni működéséhez, ennek megszületése tehát a teljes közgyűjteményi szektor érdeke.

Előzmények

Intézményi szabályozás

Az első kezdeményezés annak érdekében, hogy a magyar digitális kulturális örökség megőrzésének intézményi feltételeit megteremtsek, a Neumann Kht. létrehozása volt. A Neumann Kht.-t 1997-ben alapította az Oktatási Minisztérium azzal a céllal, hogy az egyre növekvő számban digitalizált vagy digitális formában születő dokumentumok nemzeti közgyűjteményeként szolgálja az oktatást, kutatást és művelődést.

Az 1997. évi CXL. törvény 59.§ 5. pontja alapján „A Neumann János Digitális Könyvtár és Multimédia Kht. a multimédia és elektronikus dokumentumok nemzeti szolgáltató központja”.

Az 1997-es célok kísértetiesen hasonlítanak a MaNDA 2011-ben megfogalmazott küldetéséhez. A hányatott sorsú Neumann Kht., és azon belül a Nemzeti Digitális Adattár ugyan nem tudott nemzeti közgyűjteményi feladatkört ellátni, elvitathatatlan érdeme, hogy elsőként kezdte el összegyűjteni és szolgáltatni a hazai digitális kulturális örökséget.

Digitalizációs projektek

Az új évezred első éveiben a digitális kultúra elterjesztése mellett szakemberek körében egyre többször merült fel egy központi forrásokon alapuló ún. „nagy-tömegű digitalizációs” projekt gondolata. Az Országos Széchényi Könyvtár akkori főigazgatója, *Monok István* és informatikai igazgatója, *Horváth Ádám* szorgalmazták, hogy az intézmény *Digitalizációs Bizottsága* foglalkozzék a kérdéssel. A Nemzeti Könyvtár keretein túl pedig létrejött az ún. *NOKI Bizottság* „a magyar kulturális közvagyon feltérképezése” céljából. A bizottság a Neumann Kht., az OSZK és a *Könyvtári Intézet* szakembereiből állt, és a *Magyar Információs Társadalom Stratégia* számára készült tanulmányában „az Európai Unió és néhány külföldi ország digitalizációs projektjeinek, illetve stratégiáinak bemutatásán kívül négy alapvető szempont tisztázását tűzte ki célul:

- mi tartozik a kulturális közvagyon körébe, milyen dokumentumtípusok különíthetők el a fogalom keretei között (a digitalizálás szempontjából az „input” meghatározása);
- milyen (köz)intézmények foglalkoznak a dokumentumok összegyűjtésével, nyilvántartásával, gyarapításával stb., hogyan jelennek meg az intézmények a digitalizálás folyamatában;
- melyek a digitalizálás prioritásai;

- milyen technológiai eszközök és folyamatok szükségesek ahhoz, hogy a kulturális javakat digitális dokumentumokká alakítsuk, ezeknek milyen típusait ismerjük (a digitalizálás szempontjából az „output” meghatározása).”

Ez a munka a mai napig egyedülállónak és alapvetőnek tekinthető. Megállapításait, nyilván egy-két tekintetben aktualizálni kellene, de lényegét tekintve az eltelt közel tíz év ellenére is érvényes. Szomorú, hogy az akkori bizakodó tervek meghiúsultak. A „nagy tömegű digitalizációs” projektek forráshiány következtében el sem indultak, pedig a NOKI-tanulmányt még követte a NOKIplusz (Országos Könyvtári Digitalizálási Terv 2007–2013), és az UMFT, TÁMOP, EKOP pályázati konstrukciók keretében tett kísérletek.

Sikeresnek tekinthetünk azonban némely ágazati tervszerű digitalizációs projektet és tevékenységet. A teljesség igénye nélkül kiemelnek közgyűjteményi áganként egyet-egyét.

Múzeum

2003–2004 folyamán a *Szabadtéri Néprajzi Múzeum* nagyszabású digitalizálási programot hajtott végre a *NKÖM (Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma)* és az *IHM (Informatikai és Hírközlési Minisztérium)* pályázati támogatásával, amelynek eredményeként a múzeum gyűjteményei közül a teljes fotónegatív gyűjtemény (72 000 felvétel), népi építészeti fotókból 6000 felvétel és az épületdokumentációs gyűjtemény (32 000 lap) digitalizálását végezték el, valamint 6000 diapoziatívot archiváltak elektronikus formában. A teljes műtárgyállomány anyagát (43 000 db) múzeumi gyűjteménykezelő rendszerben dolgozták fel, és 10 700 digitális tárgyfotót készítettek. Az állandó kiállításokban megtalálható műtárgyállományt teljes egészében digitalizálták. A digitalizált fotógyűjtemény gyarapodását adatbázisban rögzítve, a múzeum több mint 74 000 digitalizált fotóval rendelkezik. Fotóanyaguk javított változatát közzétette az NDA-ban.

Levéltár

eLevéltár projekt. „A Magyar Országos Levéltár, Budapest Főváros Levéltára és a Kopint-Datorg Infokommunikációs Zrt. alkotta konzorcium 2007 szeptemberében projektjavaslatot nyújtott be az NFT2 Elektronikus Közigazgatás Operatív Programhoz. Az *Elektronikus levéltár* kiemelt projektjavaslat az 1095/2007. (XII. 5.), illetve az 1004/2008.

(II. 7.) Kormányhatározatoknak megfelelően bekezdült az Elektronikus Közigazgatás Operatív Program (EKOP) 2007/2008. évi akciótervébe. A 2008 októberében megkapott projekt pályázati felhívásra, a konzorcium által 2008 novemberében leadott projektjavaslatot, a Váti Kht. mint közreműködő szervezet 2008. december 22-én befogadta. A javaslat szerint a 2009–2011 között megvalósuló projekt három fő tevékenysége a módszertani és szabályozási feltételek megteremtése, az infrastruktúra létrehozása és az elektronikus levéltári szolgáltatások hosszú távú használatának és fenntarthatóságának megalapozása.”

E projekt keretein belül 2008-ban megtörtént a középkori oklevelek és kataszteri térképek tömeges digitalizálása. A projekt jelenleg is fut, további levéltári irategyüttesek és -források digitalizációja és adatbázisba szervezése folyik.

Audiovizuális archívum

A NAVA koncepciója szerint az intézmény alapadata „Az elektronikus (analóg és digitális televízió és rádió) médiában keletkező audiovizuális termékek a nemzeti kulturális és történelmi örökség részét képezik, a nemzeti kultúra és történelem dokumentumai, ezért megőrzésük a jövő számára és hozzáférhetővé tételük a kutatás és az oktatás céljaira ugyanolyan fontos, mint a nyomtatványoké, a képzőművészeti alkotásoké, a filmeké és a zeneműveké. A NAVA működésének célja, hogy ezek a dokumentumok elérhetőek maradjanak.

A NAVA a magyarországi műsorszolgáltatók által sugárzott műsorszámokat:

- rendszeresen és üzemszerűen gyűjti és tárolja,
- úgynevezett tartalmi leíróadatokkal (metaadatokkal) ellátja (feldolgozza),
- a nyilvánosság számára oktatási és kutatási célra hozzáférhetővé teszi.

A NAVA ezt a feladatát digitális, informatikai környezetben látja el, minek következtében a rögzített műsorszámok

- digitális feldolgozásra kerülnek
- digitálisan tárolódnak
- a hozzáférhetővé tételük on-line digitális formában történik.

A NAVA működése során létrejövő gyűjtemény közgyűjtemény és állami tulajdont képez. A gyűjteményre – ha ezt más jogszabály másképp nem szabályozza – a könyvtári közgyűjteményekre vonatkozó jogszabályokat kell alkalmazni.”

Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy közgyűteményi tekintetben a NAVA-ban folyamatos, nem projektalapú, tervszerű digitalizáció és gyűjtemény-építés zajlik.

Könyvtár

A példaként kiemelt projektek kiválasztása során ért az a meglepetés, hogy a könyvtári területen találtam legkevésbé jelentős, tervszerű digitalizációs programot. Bár a könyvtárak nagy része folytat állománydigitalizációs tevékenységet, ám kiemelkedő eredmények alig találhatók. Kivételnek tekinthető az *Országgyűlési Könyvtár* – előzményekkel bíró – 2010-ben indult, *Digitalizált Törvényhozási Tudástár* elnevezésű projektje, melyet az *Európai Unió* és az *Európai Regionális Fejlesztési Alap* 200 millió forinttal támogatott. A program keretében mintegy kétmillió oldalnyi jogforrás, országgyűlési dokumentum és szakirodalom vált digitálisan hozzáférhetővé.

A szerzői jog által nem védett dokumentumok szabadon hozzáférhetők, a szerzői jogvédelem alatt állók pedig dedikált könyvtári hálózaton érhetők el magyarországi könyvtárakban.

A digitalizált állomány 36 százaléka könyv (lexikonok, adattárak, monográfiák, tanulmánykötetek), 31 százaléka jogforrás (1945 előtti döntvények, közlönyök és egyéb hivatalos lapok), 24 százaléka időszaki kiadvány (jogi, politikatudományi és történettudományi folyóiratok); 9 százaléka pedig történeti országgyűlési dokumentum (jegyzőkönyvek, naplók, irományok, költségvetések, zárszámadások).

A dokumentumok kétharmada 1945 előtti.

Ebben a körben kell említeni a Corvinák digitalizálását az OSZK-ban. Itt a mennyiségi mutatók ugyan szerényebbek, de tartalma miatt kiemelkedő vállalkozásról van szó.

Összességében a közgyűjteményi digitalizáció területén csak részeredményeikről beszélhetünk. Fontos azonban megemlíteni, hogy az európai uniós projektek során a magyar szakemberek jelentős tapasztalatot halmoztak fel, az ő „fejükben” élő know-how nem nélkülözhető a jövő tervezésénél.

A hazai aggregáció múltja, jelene

Megkerülhetetlen előzménynek kell tekintenünk az aggregációs kezdeményezéseket is. A magyaror-

szági aggregációs feladatok megfogalmazására az elmúlt négy-öt évben került sor. Korábban a fent ismertetett nagytömegű digitalizációs projektek tervezése és a digitalizálandó dokumentumok körének meghatározása állt a közgyűjtemények figyelmének fókuszában. E törekvések azonban csak az elméleti előkészítés vonatkozásában tekinthetők sikeresnek, nem jutottak el a megvalósítás fázisához, és döntően a könyvtári és audiovizuális dokumentumtípusokra korlátozódtak. A közgyűjteményi szféra múzeumi és levéltári szegmensében a feladatmeghatározás és a követendő technológiák tekintetében is lemaradás tapasztalható.

Az intézményi felkészültség területén eddig az Országos Széchényi Könyvtár és a Neumann Kht. tett konkrét lépéseket a digitális anyagok gyűjtésére és szolgáltatására vonatkozóan. Az OSZK-ban a *Magyar Digitális Képkönyvtár*, a Neumann Kht.-ban az NDA és a NAVA működése (volt) aggregációs elven alapuló szolgáltatás.

Az aggregációs feladatra kijelölt intézmények (Magyar Nemzeti Múzeum, Magyar Országos Levéltár) – bár még a technológiai felkészülés fázisában járnak –, ismereteim szerint rövid időn belül alkalmasak lesznek a szolgáltatások elindítására.

Lényegében aggregátornak tekinthetjük az *NIIFI* által működtetett *Videotoriumot* is. Bár az NIIFI nem közgyűjteményi szereplő, de partneri körét a felsőoktatási, a tudományos és a közgyűjteményi szféra jelenti, így a Videotorium aggregációs elven való megvalósulása, sajátos gyűjtőkörének megfelelően az audiovizuális területen partneri együttműködés kialakítását teszi lehetővé a szakterület aggregátoraival.

A hazai szakmai közösségben az elmúlt években kiérlelődött az az álláspont, hogy az aggregációt ne egyetlen országos aggregátor lássa el, hanem közgyűjteményi áganként kijelölt intézmények. Megfogalmazódott továbbá az a szándék, hogy az aggregációs modellbe a közgyűjteményi szakmai szereplők mellé kívánatos volna bevonni technológiai partnert is, amely rendelkezik a megfelelő know-how-val, IT eszközparkkal és nem piaci szereplő. Erre a feladatra az NIIFI tűnik a legalkalmasabbnak. Az ilyen modell megvalósítja a digitális objektumok, illetve a rájuk vonatkozó metaadatokat szakterületi gyűjtését, biztonságos, elosztott rendszerben való tárolását, és a gazdaságos megvalósíthatóság és működtethetőség követelményét is.

Az aggregáció technikai feltételei

Az aggregációs modellek tekintetében kiemelkedően fontos, hogy az aggregációra kijelölt intézmények konszenzusra jussanak a megvalósítás technológiai és szabványos alapjait illetően, hogy a létrejövő szolgáltatások alkalmasak legyenek az egymással való együttműködésre. Úgy tűnik, hogy az *Europeana* ajánlásai különösebb egyeztetés nélkül is elfogadottnak tekinthetők. A már működő, illetve fejlesztés alatt álló magyar aggregációs pontok egyaránt az OAI-PMH-t, illetve az éppen aktuális *Europeana* metaadat-szabályozást alkalmazzák. Jelen pillanatban ez a környezet biztosíthatja a megvalósíthatóságot, illetve az aggregátorok együttműködésének alapját, figyelembe véve a nemzetközi kezdeményezések számára való szolgáltatási képességet is.

Ebbe a helyzetbe érkezett a MaNDA mint lehetséges nemzeti „csúcsaggregátor”.

A Mandalat 0.9 közelről

Cél és szerzők

A Petőfi Irodalmi Múzeumban 2012. február 23-án tartott első nyilvános MaNDA-konferencián elhangzottak alapján a vitairat célja: az „egyablakos művelődés” kultúrpolitikai koncepciójának értelmében megteremteni a nemzeti digitális kulturális örökség aggregációs elven alapuló koncepcióját, amely a megvalósítás alapdokumentuma lesz.

Érdekes kérdés, hogy a Mandalat 0.9-et a honlapon jegyző tudományos kutatócsoport tagjai között miért nincs közgyűjteményi szereplő. Irodalmárok, filozófus, szociológus alkotják a dokumentumon nem nevesített szerzők körét, akiknek ugyan a digitális és hálózati kultúra hazai megszületésében és elterjedésében jelentősek az érdemeik, de sem szakmájukat, sem tevékenységüket illetően nem tekinthetjük őket a közgyűjtemények belső működését ismerőknek. Nem látható át világosan, hogy milyen megbízással, hogyan jött létre ez a kutatócsoport, hiszen tagjai közül csak egy személy MaNDA-alkalmazott. Elismerem a szakemberek kompetenciáját, ám ezzel együtt hiányolom a közgyűjtemények bevonását, hiszen ők a legfontosabb alanyai a dokumentumnak. Ezt a hiányérzetet nem csillapítja az azóta kezdeményezett konzultáció sem, mert a Mandalat 0.9 súlyosan magán visel a szerzők személyes beállítottságából, tudományos orientációjából eredeztethető egyoldalú-

ságokat. Ezek egyszerűen elkerülhetők lettek volna, ha az érintet közgyűjteményi szakemberek a folyamat elejétől részt vettek volna a szövegezésben.

Alaptételek

A vitairat definitív megállapításokban értelmezi a kulturális örökség, ezen belül a magyar kulturális örökség és a digitális kulturális örökség fogalmát:

„Az emberiség *kulturális öröksége* az emberiség kulturális javainak összessége, e javak tudományos feldolgozottságának mindenkori mértékében.

A *magyar kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének magyar nyelvű vagy magyar vonatkozású része.

A *digitális kulturális örökség* az emberiség kulturális örökségének digitalizált, valamint eleve digitális formában létrejött része.”

Megítélésem szerint, ez a teoretikus alapvetés helyes, és az ezt követő megállapítások, amelyeket a „Helyzetelemzés: a kulturális örökség a digitális korban” pont tartalmaz, szintén megállják helyüket:

„A *magyar állam* feladata, hogy biztosítsa a köztulajdonban lévő kulturális javakhoz való hozzájutást.

A digitális kor *kultúrafogyasztói* egyre növekvő mértékben várják el, hogy a kulturális javakhoz a digitális közegen keresztül is hozzáférhessenek.

A kulturális örökséget őrző *gyűjteményeket* a digitális technológia számos szempontból új kihívások elé állítja, amelyeknek a hagyományos szemlélettel és a rendelkezésükre álló eszközeikkel nem tudnak megfelelni.”

Ezek a tételmondatok bár lényeges újdonságot nem tartalmaznak, mégis fontosak, mivel a helyes kiindulópontot rögzítik.

A Mandalat 0.9 szellemisége – a hozzáférés mohósága

Az első komolyan vitatható kijelentés a hosszú távú megőrzésre vonatkozó elképzelés ismertetésében bukkan elő (3.1). A dokumentum hozzáférhetővé tételről és hosszú távú megőrzésről beszél, mint a MaNDA két fő feladatáról. A Mandalat 0.9 első „elszólása” ez a sorrend. A vitairat szellemiségét finoman átjárja a hozzáférni akarás „mohósága”. Ugyanezzel a gondolkodásmóddal találkozhatunk a 2.1-ben, ahol a magyar állam feladatákként a köztulajdonban lévő kulturális javakhoz való

„hozzájutás” biztosítását nevezik meg a szerzők, és említést sem tesznek a megőrzés és feltárás kötelezettségéről. Az építkezés útja helyesen: biztonságos, hosszú távú megőrzés – minőségi hozzáférhetővé tétel. A két feladat közül egyik sem élvezhet előnyt a másik rovására. Ha a közgyűjtemények kritizálhatók, hogy a megőrzést előnyben részesítik a közzététellel szemben, úgy el kell kerülni azt a hibát, hogy a közzététel szakmai, minőségi, jogi követelményrendszerét ne gondoljuk alaposan végig, ne dolgozzuk ki.

Ennek a gondolkodásmódnak a következménye, hogy a hosszú távú megőrzést egy olyan, elméletileg valóban érvényes, létező modell alkalmazásával kívánják megoldani, amely a fennmaradás biztosítékát a nagyszámú többszörözésben látja. A javaslat arra a problémára reagál, hogy a digitális adattartalom fennmaradásának biztosítása kétségkívül rendkívül nehéz feladat, de amelyet a digitális archívumok működtetőinek meg kell oldaniuk. A Mandalat 0.9 elképzelése szerint: „A magyar művelődés világát ennek megfelelően úgy lehet a leginkább megőrizni a jövő számára, hogy digitális formában a kultúrafogyasztók rendelkezésére bocsátjuk. Ha a felhasználók tömegesen töltik le saját gépeikre a teljes nemzeti kulturális örökséget, akkor nemcsak hozzáférhetővé tételéről, hanem megsokszorozása révén egyúttal megőrzéséről is gondoskodtunk.

A megoldáshoz vezető úton az első lépés a magyar digitális kulturális örökség KÉPMÁSÁNAK létrehozása és a világhálón keresztül hozzáférhetővé és szabadon másolhatóvá tétele.”

A koncepció elméleti modellként megállja a helyét, de ellentmond – és megítélésem szerint jogi akadályokba is ütközik – a köztulajdon azon alapvető ismérvének, miszerint nem elegendő valamit köztulajdonba venni, hanem ezt a státuszát fenn is kell tartani. A koncepció ezen elemében nyilvánul meg leginkább, hogy a szerzők nem látják pontosan a közgyűjtemények alapfeladatait, hiszen a köztulajdon nemcsak azt jelenti, hogy mindenkinek köze van hozzá (hozzáfér), hanem az is, hogy nem vehető el ezt a jellegét, ami nyilvánvalóan bekövetkezik a szabad letöltés által. A megőrzendő közjavak feletti biztonságos, annak tulajdoni státuszát meg nem változtató diszponálás elengedhetetlen!

A „KÉPMÁS ... szabadon másolhatóvá tételének” koncepciója alapján véve is csak – az egyéb-

ként nem említett – public domainre vonatkozhat, ezért aggályos a jogvédett tartalmakat is érintő „*saját tárolóeszközön, közvetlen, hálózathoz független hozzáférés*” gondolata. A dokumentumban később szereplő elv, miszerint, az „anyaintézménynek” jogai fűződnek a MaNDA-ban őrzött másolathoz is, a fentiek szerint szintén nem biztosítható. (3.6.5.1., 3.8.1.3)

A MaNDA mint nemzeti aggregátor

A Mandalat 0.9 3.5.2-ben tömör mondat írja le a MaNDA aggregációs funkciójára vonatkozó szándékot: „A magyar digitális kulturális örökség teljességére vonatkozólag a MaNDA veszi át a nemzeti közvetítő [national aggregator] szerepét.”

A nemzeti aggregátor, mint ágazatokon felüli tényező szerepe rendkívül fontos, ezért feladatának, hatáskörének pontos meghatározása elengedhetetlen. Kívánatos lett volna, hogy a dokumentum részletesebben kifejtse, hogy milyen aggregációs modellt terveznek a szerzők. Annyi a bizonyos, hogy nincs szó többlépcsős elképzelésről, vagyis a Mandalat 0.9 nem számol többlépcsős, ágazati aggregátorokra támaszkodó rendszerrel, hanem a majdani működés során a MaNDA közvetlenül kíván minden tartalomszolgáltatóval kapcsolatban lenni. Azon túl, hogy ez rendkívül nehéz feladat, idegen az Europeana filozófiájától, amely szorgalmazza az ágazati és tematikus aggregátorok létrejöttét, úgy, hogy önmaga is aggregátorként működik. A kötelempéldányon alapuló gyűjteményezésben leginkább érintett nemzeti közgyűjtemény, az Országos Széchényi Könyvtár jövőképe szempontjából is kardinális kérdés, hogy a digitális kötelempéldány elsődleges beszolgáltatási helye a MaNDA, vagy a nemzeti könyvtár lesz/marad (4.4 „a MaNDA a digitális kötelempéldányok rendszerét működteti”).

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Petőfi Irodalmi Múzeum a Mandalat 1.0 konzultációi során az alábbi javaslattal élt a kompetenciaszintek meghatározását illetően: „A MANDÁ mint nemzeti aggregátor akkor tudja betölteni feladatát, ha együttműködik a digitális tartalmakat létrehozó intézményekkel és egyéb szakági aggregátorokkal. A hazai aggregációs modellt három kompetencia szint egymásra épülő együttműködésében tartjuk célravezetőnek. A digitális tartalmak primer előállítási, gyűjteményezési és feldolgozási szintje az egyes közgyűjtemények köre. A közgyűjtemények feladata a digitális tartalmak létrehozása/gyűjtése, feldolgozása, megőrzése és szolgáltatása.

A szakági aggregátorok (nemzeti közgyűjtemények) feladata önálló közgyűjteményi feladataik mellett az egyes közgyűjteményi területek digitális tartalmainak összegyűjtése, a kapcsolódó feladatok koordinálása, más szolgáltatásokkal való együttműködés.

A nemzeti csúcsaggregátor feladata a szakági aggregátorokkal való kooperáció, a kapcsolódó feladatok koordinálása, más szolgáltatásokkal való együttműködés.”

A szolgáltatás tervei, jogi környezete

A 3.6 fejezetben tárgyalja a Mandat 0.9 a jogi kérdéseket. A szerzők hozzáférhetővé kívánják tenni a nagy felbontású muster objektumokat is, sőt a korábban leírtak értelmében azok letölthetővé válnának. A letölthetőség az érvényes szerzői jog érvényesülésével jöhet csak szóba, és arra sincs megnyugtató magyarázat, hogy „*adatgazdák felhasználással kapcsolatos érdekei ne sérüljenek*” (3.6.1.2) miként valósul meg. Az már szinte szörzálhasogatásnak tűnik, hogy a vitairat érdekeket, és nem jogokat említ.

Kétségesnek látszik a jogsértések kezelésére vonatkozó álláspont, miszerint „*csak utólagos jogorvoslatnak van helye...*” (3.8.1.4.3). Miért nem keresik meg a szerzők az előzetes jogvédelem korszerű eszközeit? Miért nem tulajdonítanak nagyobb fontosságot a köztulajdon védelmének?

„A MaNDA ellátja a digitalizálási tevékenységek minőségellenőrzését is: folyamatosan nyomon követi a magyarországi és uniós közpénzekben megvalósuló digitalizálási projekteket, és részletes szakvéleményt tesz közzé róluk.”

A szövegben felvetett minőségellenőrzési, -biztosítási tevékenység valóban kívánatos. Azt a kérdést azonban rendezni kell, hogy a MaNDA szakmai vagy hatósági felhatalmazással végezné-e ezt.

„A közgyűjtemények jogai nem korlátlanok a gondjaikra bízott kulturális javak birtoklását illetően. A közpénz bármily csekély igénybevételével létrehozott digitális lenyomatok közvetítéséről nem szabad harmadik felet kizáró szerződést kötni, mivel ez korlátozza a jogosultak hozzáférési lehetőségeit.” (4.2.1.1 valamint 5.2.1.4.1.)

A megállapítás ismét jól szemlélteti, hogy a hozzáférés biztosításának szándéka miként akadályozza

a szerzők gondolkodásában a kérdés alapos végiggondolását. Ha a leírtakat komolyan vesszük, akkor költségvetési forrásból csak „public domain” dokumentumokat lehetne digitalizálni, hiszen a hozzáférésük nincs korlátozva. Ha egy intézmény szerzői jogi korlátozás alá eső dokumentumot, iratot, műtárgyat digitalizál költségvetési forrásból, már megsérti a leírtakat. Pedig a digitalizálandók körében még nem is beszéltünk az állományvédelmi szempontokról, a hagyatéktevők, eladók, ajándékozók esetleges zárolásra vonatkozó rendelkezéseiről, és még számtalan, a közzétételt ideig-óráig korlátozó esetről. Azt ilyen objektumok digitalizációjának fontossága nem kérdőjelezhető meg, abban az esetben sem, ha a jogosultak hozzáférési lehetőségei korlátozottak.

„*A MaNDA rendszerében mód nyílik a kulturális tartalmak szabad tárolására, azaz a felhasználók általi feltöltésére is.*” (4.5) Bár a gondolat valóban nem zárható ki, de igen aggályos jogi és tartalmi szempontból. Komoly validációs apparátus kiépítését igényli a jogsértő és inkompetens tartalmak kiszűrésére.

Informatikai és pénzügyi háttér

„Fel kell építeni egy olyan együttműködésen alapuló informatikai rendszert, amely lehetővé teszi a közgyűjteményi adatokhoz és metaadatokhoz való akadálytalan hozzáférést, továbbá a szétszórt közgyűjteményi adatbázisok szabad importálását a MaNDA óriás-adatbázisába. A közgyűjtemények informatikai modelljeit nyilvánossá és részleteiben is átláthatóvá kell tenni.”

A tételmondatban megfogalmazott cél rendkívül ambiciózus elképzelést takar. A mai jogi és piaci helyzetben nehezen tűnik megvalósíthatónak az informatikai modellek nyilvánossá tétele, hiszen (3.7.1.1) a közgyűjteményi rendszerek jelentős mértékben piaci termékek, belső adatbázis-szerkezetük üzleti titok. A kitűzött cél megvalósítására elegendőek lennének a szabványos adatcseré-formátumok.

„A KÉPMÁSba bekerülő adatok leírására a MaNDA saját metaadatszabványt használ, amelynek alapja a tudomány fogalomkészlete és a közgyűjtemények metaadatkincse.” (5.3)

Ha a most kialakítandó koncepciónak célja, hogy korszerű konstrukciót hozzon létre, akkor a KÉPMÁS metaadat-szerkezetének kompatibilisnek kell lennie egy, vagy több létező nemzetközileg

elterjedt metaadatszabvánnyal. A szabványok közgyűjteményi áganként (pl. könyvtár: MARC, múzeum: CIDOC-CRM, levéltár: EAD) és céljukat tekintve is igen eltérőek lehetnek, de mégis súlyos hiba lenne, ha a MaNDA ezektől eltérő egyedi struktúrát hozna létre, amely eleve nem lehet szabvány, maximum szabályzat. A különböző szabványok közötti adatcsere folyamatosan foglalkoztatja a világ archívumi rendszereinek programozóit, a szemantikus webbel foglalkozó szakembereket és az Europeana fejlesztőit (EDM, ECK stb.). Elegendő tehát ezek közül választani, és a jelenleg legalkalmasabb szabványossági keretek között megalkotni a KÉPMÁS-t. Csak megjegyezzük, hogy a MaNDA megfogalmazása más szempontból se szakszerű: semmiféle metaadatszabványnak vagy formátumnak nem „alapja” a tudományos fogalmak készlete, illetve a közgyűjtemények metaadatkinccse, hanem azokra vonatkozik.

„A MaNDÁ-ban bekövetkezik a kulturális javak tárgy- és címléírásának országos szintű egységesítése.” (5.3.3.1) A fent leírt szabványossági eltérések az egyes közgyűjteményi ágak eltérő megközelítéséből következnek. Egy levéltári, könyvtári, illetve múzeumi dokumentum-/tárgyleírást (már maga a szakkifejezés sem alkalmazható egyaránt mindhárom közgyűjteményi ágra) nem lehet koherensen egységesíteni. Valójában nem egységesítésre, hanem kollaborációs (hagyományosan osztott) rendszerre van szükség, ahol a különböző közgyűjteménytípusok eltérő szerkezetű metaadat-rekordjait együttműködő módon veszik át, illetve vehetők át. Más szóval az egyes szakágak (könyvtárakban a dokumentumok, levéltárakban az anyagok, múzeumokban a tárgyak) leírásai (feldolgozásainak szabványai) éppen hogy különféleképpen maradnak. Sokkal nagyobb esély van viszont a dokumentumleírásokon, illetve az anyagleírásokon, a tárgyleírásokon belül a külön-külön fokozatos egységesülésnek. A „tárgy- és címléírások” fordulat eleve pontatlan, illetve nem szakszerű. Főleg a múzeumokban beszélnek tárgyleírásokról. Az elavult „címléírás” kifejezés viszont azt sejteti, hogy a 0.9 szerzői tárgyleírásokon tartalmi leírást értenek. (Tanácsos a jövőben az olyan alapozó dokumentum megfogalmazásába, mint a Mandalat, amely különféle szakterületekre vonatkozó elképzeléseket, irányelveket tartalmaz, e szakterületek szakembereit is bevonni.)

„A MaNDA nem támogatja a digitális lenyomatok további hasznosítását akadályozó méretű vízjelék elhelyezését.” A vízjelzésre vonatkozó gondolat forrása EU irányelv. Az ajánlás azonban nem kifo-

gásolja, hogy a jogtalan felhasználás megakadályozására korszerű technológiákat alkalmazzanak a tartalomszolgáltatók (pl. „láthatatlan” vízjel). Az Europeana kitüntetett figyelmet szentel még a metaadatok továbbhasznosítására vonatkozó elveknek és jogi megoldásoknak is, így az eredeti objektumok szükséges védelmének és további hasznosításának lehetőségeit is nagy figyelemmel és konszenzussal kell kidolgozni.

„A gyűjteményeknek a MaNDÁ-val való együttműködése a gyűjteményekben különös ráfordítást nem igényel”, állítja a vitairat a 3.8.1.1-ben úgy, hogy a 3.7.1.2.3-ban még közgyűjteményi MaNDA-részek felállításáról beszél az integráció elősegítése érdekében.

A kijelentés önmagában is vitatható állítást tartalmaz, de a legriasztóbb, hogy úgy tűnik, mintha nem számolnának a szerzők az intézmények jelenlegi informatikai személyi és infrastrukturális helyzetével. A téves helyzetértékelés pedig köztudottan rossz megoldást eredményez.

Összegzés

Ízlelgetve a szellemes címet, óhatatlanul felmerül, hogy az eredeti összefüggésben (*Mondolat – Felelet a Mondalatra*) a progresszió és a maradiság csapott össze. Átültethetjük-e ezt a párhuzamot a jelen helyzetre, vagy ez már a hasonlat megerősökölése? Annyi játékot még biztosan megengedhetünk magunknak, hogy felvetjük: a progressziót annak idején a *Felelet a Mondalatra* képviselte.

Természetesen nem kívánom megosztani a *Mandalat* szerzőit és olvasóit a progresszió/maradiság dimenziójában, feltételezve, hogy mindannyiunk közös érdeke a digitális kulturális örökségünket gyarapítani, és jövőjéről gondoskodni. A Mandalat 0.9-et olvasván az az érzésünk támadhat, hogy a vitairat szerzői a „messze jövőndőbe” tekintenek, és víziójuk egy boldog digitális paradicsom képét vetíti elénk. Bátran mondhatjuk velük együtt: kívánjuk ezt mindannyian, de a Felelet a Mondalatra szerzőjét, *Kölcsey Ferencet* idézve szükségesnek tartjuk, hogy a „messze jövőndővel komolyan vess öszve jelenkort” is. Ezért az odavezető úthoz pontos reális tervezés kell, mérnöki munka, a víziókat nem feledve, de hátrahagyva.

A Mandalat legfőbb erénye, hogy létrejött, és mint ilyen lehetőséget teremt, hogy a kulturális örökség digitalizációjával foglalkozó szakmai közösség

megtervezze a 21. század korszerű aggregációjának és szolgáltatásának modelljét, és „*megte-remtse az egyablakos művelődés lehetőségét, a digitalizált nemzeti kulturális örökséghez való közvetlen és akadálymentes hozzáférést.*” (6.1)

Hiányosságai miatt azonban csak vitaanyagként alkalmas, szakmai koncepciónak kevés. Szemlélet nélkülözi a közgyűteményi felelősségtudatot, és a hozzáférés mohósága fűti. Szakmai kiindulópontjaiban elnagyolt, hibás elemek találhatók, ezért a megvalósítás útja nem kiszámítható. Több kérdésben homályosan fogalmaz (4.4), például tisztázatlan marad a gyűjtőköri kompetencia: mi tartozik a digitális kötelempéldány körébe. Súlyosan kiegyensúlyozatlan mind tudományterületi látókörében, mind a megőrzés és szolgáltatás, valamint a megfontolt jogkezelés tekintetében. Nem alapozza meg a kölcsönös bizalmon nyugvó együttműködést a közgyűteményi ágak és a MaNDA között.

Ehhez a tervezéshez kívánt hozzájárulni a *Felelet a Mandalatra* úgy, hogy nem vállalkozhatott a *Mandalat 0.9* teljes szövegének ismertetésére, csupán a legfontosabb kérdések feltételére, a kétséges gondolatok felvillantására. Másnak nyilván egyéb dolgok is szemet szúrtak volna, illetve valószínűleg többen nem osztják aggodalmait. Arra azonban – hiányosságai ellenére – alkalmas lehet, hogy a szakmai közösség és a szerzők között elindítson egy nyilvános párbeszédet.

Hivatkozások

Mandalat 0.9 = <http://work.mandarchiv.hu/mandalat/>

1997. évi CXL. törvény 59.§ 5. = <http://www.neumann-haz.hu/hu/bemutakozas/a-neumann-tortenete>

A magyar kulturális közvagyron feltérképezése = <http://ki.oszk.hu/sites/ki.oszk.hu/files/dokumentumok/digitaliskozvagyonfelmeres.pdf>

A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum felhasználóbarát gyűteményi adatbázisának kiegészítése és közzététele = <http://skanzen.hu/?fm=article&id=490>

e-Levéltár projektleírás = http://www.mol.gov.hu/bal_menusor/szakembereknek/e-leveltar/projektleiras.html

NAVA koncepció = <http://nava.hu/nava/koncepcio.php>

BOROS Ildikó: Digitalizált Törvényhozási Tudástár – az Országgyűlési Könyvtár digitalizálási projektje = http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5348&issu_e_id=517

Beérkezett: 2012. VII. 16-án.



Szakmai kitüntetések 2012. augusztus 20. alkalmából

Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere Magyarország köztársasági elnöke megbízásából 2012. augusztus 20-án alkalmából Magyar Érdemrend lovagkeresztje kitüntetését adott át

Bakos Klárának, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem könyvtárigazgatójának, a Magyar Könyvtárosok Egyesülete elnökének,

dr. Hermann Istvánnak, a pápai Jókai Mór Városi Könyvtár igazgatójának,

dr. Löffler Erzsébetnek, az egri Érseki Vagyonkezelő Központ Könyvtár, Levéltár és Múzeum igazgatójának.

Balog Zoltán, az emberi erőforrások minisztere és *L. Simon László* kultúráért felelős államtitkár közművelődési és közgyűteményi díjakat adott át augusztus 16-án a Néprajzi Múzeumban.

Tudományos munkájuk elismerésére többek között Széchényi Ferenc-díjjal tüntették ki a következő közgyűteményi szakembereket:

Barátné dr. Hajdu Ágnes főiskolai tanár, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar, Felnőttképzési Intézet Könyvtár- és múzeumpedagógiai szakcsoport;

Dr. Skaliczki Judit nyugalmazott főosztályvezető-helyettes, Oktatási és Kulturális Minisztérium.

A könyvtárosi munka legmagasabb rangú elismerésében, Szinnyei József-díjban részesültek a következő szakemberek:

Balla Mária nyugdíjas főkönyvtáros, főiskolai adjunktus, Kaposvári Egyetem;

Biczák Péter nyugalmazott megyei könyvtárigazgató, Pest Megyei Könyvtár;

Erdeiné Törőcsik Katalin könyvtárvezető, Kenézy Kórház Debrecen, Orvosi Könyvtár;

Takács Anna tájékoztató könyvtáros, József Attila Megyei Könyvtár, Tatabánya;

Takáts Béla megbízott igazgató, Verseghy Ferenc Könyvtár és Művelődési Intézet, Szolnok;

Villám Judit gyűjteményvezető, Országgyűlési Könyvtár.

Forrás: <http://kultura.hu/main.php?folderID=911&ctag=articlelist&iid=1&articleID=329639>

A névtér mint kulturális szükséglet

A nemzeti aggregátor kitüntetett feladata

A nemzeti névterek kialakulása a fejlett államokban közel egy évtizede kezdődött, és mind-egyik kultúrkörben az egyik legjelentősebb vállalkozás. Létrejöttük oka, hogy a weben hozzáférhető tulajdon- és köznevek állománya nagyságrendekkel haladja meg a hagyományos szótárakba és lexikonokba foglalt állományokat, ráadásul mind bővülésük, mind változásuk rendkívül dinamikus. A kialakuló hatalmas névállományban a szótárakban szokásos betűrendes keresés elégtelen, a névtereket éppen ezért szemantikailag strukturáltan alakítják ki. A magyar névtér kialakulásával a határon túli magyar nyelvhasználat is jelentős kulturális támaszt kap. A MaNDA nemcsak a digitális és digitalizált információk, hanem a nemzeti névtér kezelésének is aggregációs intézménye kell, hogy legyen.

Általános megközelítés

Meghatározás

A nemzeti névtér

- a magyar nevek (tulajdonnevek és köznevek) rendszerré szervezett,
- minden közvetlen gyakorlati alkalmazástól független,
- weben megvalósuló szemantikai rendszere.

A nemzeti névtér fontos tulajdonsága, hogy a nevek

- morfológiailag (homonimák, szinonimák) szabályozzák, és
- szemantikailag strukturálják.

A morfológiai szabályozás azt jelenti, hogy a homonim névalakokat szétválasztják, a szinonim névalakokat pedig összekapcsolják. A morfológiai szabályozás eredménye a szabványosított, egységesített név. Például homonim név: homok [anyag], Homok [település]; szinonim név: eb, kutya.

A szemantikai strukturálás azt jelenti, hogy a nevek között fogalmi, parciális, oksági és egyéb, az asszociációkon alapuló relációkat határoznak meg. A szemantikai strukturálás eredménye a nevek összefüggő rendszere.

Az így kialakított névtérrel önálló entitásként kezelt névtípusok (a tulajdonnevek és a köznevek fajtái)¹, a nevek között fennálló morfológiai és szemantikai relációk, és a kezelésükhöz szükséges egyéb adatok alkotják. Noha a névterek adatbázisba szervezett és számítástechnikai eszközökkel kezelt rend-

szerek, a mindennapi felhasználó szemével nézve minden névtér mint strukturált szótár jelenik meg. Azért szótár, mert adott nemzeti kultúra név- és szókincsét tartalmazza, és azért strukturált, mert e nevek és szavak között az összefüggések is megjelennek.

A nemzeti névtér rendszerének összhangja alapvetően az egységesített névalakok azonos elvek (szabványok) szerinti megállapításán múlik. És a belátáson, hogy ez mennyire alapvető a jövő szempontjából.

Keresési lehetőségek

A teljesség igényével kialakuló névterekben a következő keresések lehetségesek:

- Keresés a nevek szerint (pl. aszerint, hogy Rejtő Jenő, Szent István király, Budapesti Műegyetem, 18. század eleje, Budapest ostroma, fogorvosi szék, kalandregény, rockopera, Badacsonytomaj, Ünőkő).
- Keresés a nevek tulajdonságai szerint (pl. „pécsi születésű költő”, „rettegi előnevű a 18. századi nemesi összeírásokban”, olyan nevek, amelyek meghatározásában az „erős ritmikájú” kifejezés szerepel, „erdélyi hegy”).
- A névtérben a személyt jellemzi a születési és tevékenységi helye, ideje, foglalkozása, életrajzán belül pedig bármelyik szó. Ezek mindegyike szerint keresni kell tudni egy névtérben. Például meg kell találni adott esetben azokat a személyeket, akik birtokosok adott településen, vagy azokat, akik adott időszakban egyetemi tanárok,

azaz keresni kell tudni a birtokos, a település, az egyetemi tanár, az év vagy az időszak alapján.

- Bóklászó, szörfölő keresés a nevek közötti szemantikai összefüggések mentén, melyek az ugrópontok szerepét játsszák (pl. Badacsonytomajról a határában fekvő Hármashegy-re, onnan a mellette fekvő Kőbölkút egykori falura, onnan Nemesgulácsra, melynek Kőbölkút a külterületi része).²

A névtér elsődleges feladata

A nemzeti névtér ugyan arra is használható, hogy a hagyományos, illetve a digitalizálandó, digitalizált, digitális és egyéb elsődleges információk és dokumentumok állományainak tartalom szerinti feldolgozását támogassa, de ez csak másodlagos, noha kétségtelenül praktikus feladata. A nemzeti névtér valójában ettől teljesen független, önmagáért való, a magyar kultúra továbbéléséhez elengedhetetlenül szükséges szellemi termék. A magyar nyelven kifejezhető tulajdonneveknek és fogalmak neveinek minden eddigi szótárhoz képest összetettebb és gazdagabb a rendszere. Szemantikailag mindenképpen az, és csak ráfordítás kérdése, hogy a nyelvtani jellemzők (szófaj, szótípus, ragozási formák stb.) dolgában is teljes legyen.

Létrehozása kulturális szükséglet: a magyar nevek és összefüggéseiknek minden alkalmazástól független, önmagáért való megőrzésének az eszköze a nyomtatott korszak utáni világban.

A névtér létrejöttének legfontosabb feltétele

A nemzeti névtér kialakításának alapvető feltétele a jelentős névterekkel rendelkező közgyűjtemények és más intézmények szoros együttműködése, a gyakorlatban megvalósuló érdekezésszerű megteremtése.

Ezt hatalmi szóval megteremteni nem lehetséges. A szempontok kölcsönös figyelembevételén alapuló intézményközi megegyezéseket semmiféle egyéni kezdeményezésen alapuló erőaktus nem pótolja, legyen az bármilyen jó szándékú koncepció. Ellenkezőleg: az egyes emberek, legyenek bármilyen tudományos és politikai státusban, jönnek és mennek, a kulturális örökséggel foglalkozó intézmények ezzel szemben az euroatlanti kultúrkörben ennél szilárdabb képződmények. Csak akkor lesz nemzeti névtér, ha ennek megvalósításáért a felelősséget nemcsak egyetlen, központi, az adatokat aggregáló intézmény – mint a NAVA – viseli, hanem ezt a felelősséget a megfelelő szak-

mai (és szükség esetén anyagi) koordináció révén az érintett nemzeti intézményekhez is delegálják. Ha a nemzeti névtér ennek szellemében fog működni, jelentősen hozzájárul nyelvi kultúránk versenyképes védelméhez.

Klebensberg Kunó, ha kultuszminiszterként feltámadna, biztos, hogy támogatná a nemzeti névtér létrehozását.

Kialakítása hosszú folyamat lesz

A nemzeti névtér kialakítása nem rövidtávú folyamat. Ha az érintett nagy kulturális örökségvédelmi intézmények is a nemzeti névtér koncepciókialakítási és -megvalósítási letéteményesei lesznek, akkor, együtt a központi aggregációs intézménnyel, remény van arra, hogy ez a nemzeti kultúra továbbéléséhez rendkívül fontos terv megvalósuljon.

A technikai feltételek (az informatikai lehetőségek) ehhez adottak, minden további az összehangolás szervezeti megteremtésén múlik.

Ahhoz képest, hogy mekkora ráfordítást igényel a dokumentumok és információk digitalizálása, a nemzeti névtér kialakításának anyagi igényei ennek csak töredékét jelentik. Különösen, ha a kialakítása fokozatos. Már a nevek és a közöttük fennálló, adott esetben csak minimális szemantikai összefüggések rendszerré szervezése is jelentős tett.

Kialakítása szükségszerű nemzeti feladat

A nemzeti névterek kialakításának a folyamata a fejlett világ nemzeti kultúráiban mindenütt elkezdődött, és helyenként már jelentős eredményekhez vezetett.

A kulturális örökség feldolgozásával foglalkozó intézményekben ugyanis mára – más nemzetek nyelvi gazdagodásával párhuzamosan – a magyar tulajdon- és köznevek (személy-, testületi és földrajzi nevek, valamint szakkifejezések) olyan hatalmas állományai halmozódtak föl, amelyek megfelelő szervezeti és szakmai koordinációért és egyesítésért kiáltanak.

Ezek az állományok jelentősen meghaladják a nevek lexikonokban és értelmező szótárakban eddig rögzített, történelmileg kialakult állományait.

A nemzeti névtér a maga tulajdon- és köznévi állományával a lexikonokban és a magyar nyelv

értelmező szótáraiban rögzített állományokat a magyar nyelvi örökség speciális szakmai és egyéb neveivel egészíti ki. Ezáltal a magyar tulajdon- és köznevek minden eddigénél teljesebb állománya válhat hozzáférhetővé a köz számára is egységes és áttekinthető keretben.

A nemzeti névtér akár egészében, akár szelektíven, akár további kiegészítésekkel minden intézményben szabadon felhasználható kell, hogy legyen, akár a nemzeti kulturális örökség állományainak feldolgozásához, akár más célokra. Ugyanez érvényes a személyekre is: ők is szabadon használhatják.

Jelentősége a több részre szakadt nemzetek esetében

A világhálón szabadon hozzáférhető nemzeti névtereknek különösen nagy jelentősége van az olyan nemzetek esetében, amelyek jelentős határon túli részekkel rendelkeznek.

A nemzetállamokban, ahol csak egyetlen nemzet számít államalkotónak, a nem államalkotó nemzetek, illetve nemzetrészek tagjai kulturálisan elkerülhetetlenül hátrányos helyzetbe kerülnek az államalkotó nemzeti kultúrával szemben. A világhálón hozzáférhető nemzeti névterek e nem államalkotónak számított nemzetek tagjai számára kulturálisan létfontosságú: a kényszerű asszimiláció által veszélyeztetett nyelvük versenyképes megőrzéséhez járulhat hozzá.

A szakmai képzésben és tevékenységben a nemzetállamokban egyrészt elkerülhetetlenül az államalkotó nemzet hivatalossá nyilvánított nyelve érvényesül. Másrészt aligha lehet arra számítani, hogy az ilyen nemzetállamban a nem államalkotónak számító nemzetek, illetve nemzetrészek nyelvén is kialakítják a névtereket. Ezért például a szomszéd nemzetállamokban élő magyar nyelvű állampolgárok számára az anyaország nemzeti névtére biztosíthatja a saját nemzeti kultúrájuk védelmét, nem utolsósorban azt, hogy a szaknyelv anyanyelvi használatában a köz – és nem utolsósorban a magyar nyelvű oktatás – számára a határon túl is könnyen elérhető, megfelelő támasztékuk legyen.

Éppen ezért a magyar nemzeti névtér egyik kiemelkedően fontos feladata, hogy a benne szereplő köznevek a szomszédos államok hivatalos nyelve szerint is kereshetők legyenek. Hogy például egy olyan szó esetén, mint a szlovák „revolverový sůstruh” a magyar nemzeti névtérben meg lehet

sen találni az ennek megfelelő „revolvereszterga” kifejezést, a román „carioca” esetében pedig a „filctoll” kifejezést.

Hogy ne egy olyan, kihálásra ítélt magyar nyelv alakuljon ki ezekben az államokban, amelyben a következő mondatok keletkezzenek: „Az alkatrész megmunkálására a revolverový sůstruh a legalkalmassabb”. „Kérlek, add oda a cariocádat!”

A magyar nemzeti névtérnek köznevek dolgában többnyelvűnek kell lennie.

Néhány speciális jellemző

A név mint elsődleges adat

A nemzeti névtérben a nevek elsődleges adatok, mivel a személy- és testületi nevek nem adatokra, hanem konkrét személyekre és testületekre vonatkoznak, a földrajzi nevek konkrét helyekre, a köznevek pedig konkrét fogalmak nevei. A nevek vonatkozó adatok a nemzeti névtérben a másodlagos vagy metaadatok. A névtér nevei akkor lesznek metaadatok, ha a dokumentumokhoz fölhasználják őket.³ Ilyenkor a nevek vonatkozó adatok harmadlagos adatok lesznek.

A fogalmi/előfordulási, a nyelvi és a pragmatikus szintek szétválasztása

A névterekre vonatkozó legfontosabb kezelési követelmény, hogy tulajdonnevek esetében szét kell választani az előfordulási és a nyelvi, köznevek esetében pedig a fogalmi és a nyelvi szintet, és mindegyik esetében a pragmatikus szintet. Erre azért van szükség, mert egy előfordulásnak (személynek, testületnek, helynek stb.), illetve egy fogalomnak egynél több neve lehet. A különböző nevekhez ugyanakkor az előfordulásnak, illetve fogalomnak a jellemzői tartoznak, és csak a nyelv által kifejezett névalakok különböznek.

A névalakokhoz is kapcsolódnak jellemzők, melyek csak az egyes névalakokra érvényesek.

Például Bodor Pál író adatai (születési helye, ideje, foglalkozása, életútja stb.) mindegyik álnevét (Diurnus, Tóth Balázs, Zaláni János, Bóra Gábor) jellemzi. Gyulafehérvár adatai (földrajzi koordinátája, természeti leírása stb.) mindegyik nevéhez (Gyula-Fehérvár, Gyula-Fehervaru, Alba Carolina, Alba Iulia, Alba Julia, Karlsburg) hozzátartozik; de például a közigazgatási hovatartozása, vagy a név

nyelve (középkori latin, római, román), használati jellemzője (elavult, történeti, köznyelvi) csak az egyes névalakokhoz kapcsolódik.

Kitüntetett név

A felhasználóbarát kezelés érdekében célszerű kiválasztani azt a nevet, amely a nemzeti névtérben az előfordulást, illetve a fogalmat nevezi meg. Az erre a célra kiválasztott, a fogalmi szintet megnevező név a kitüntetett név.

Ez a név csak annyiban kitüntetett, hogy jelzi, ehhez kapcsolódnak az előfordulásra, illetve a fogalomra vonatkozó adatok, melyek az összes többi névalakra is érvényesek. Nem következik belőle a névhasználatra semmi, tehát az sem, hogy bárki felhasználónak ezt a nevet kellene előnyben részesíteni. Csak azt jelzi, hogy a nemzeti névtérben az előfordulás, illetve fogalom minden névre közös tulajdonságai a felhasználó számára tájékoztatásul ehhez kapcsolódnak.

Deszkriptor

Mindazokhoz a nevekhez, melyek a nemzeti névtérben egymással egyenrangúak, ugyancsak kapcsolódnak a kitüntetett név adatai. A felhasználók számára tehát, akik nem a kitüntetett nevet tekintik fontosnak, ezek az egymással egyenrangú nevek a kitüntetett névvel párhuzamosan használhatók, azaz ugyanannyi információt tartalmaz(hat)nak, mint a kitüntetett név. Az erre a célra kiválasztott, a nyelvi szinten megjelenő, a kitüntetett névvel ekvivalens név a deszkriptor.

Nemdeszkriptor

Lehetővé kell tenni, hogy mindazok a nevek, melyek a nemzeti névtérben egyéb szabvány szerinti névalakok, vagy inkább véletlenszerűnek, kevésbé fontosnak tekinthetők, alapértelmezésben egyszerűbb formában jelenjenek meg a felhasználó számára. Az így kiválasztott, ugyancsak a nyelvi szinten megjelenő, de pragmatikusan kezelt nevek a nemdeszkriptorok.

Alapértelmezésben a nemdeszkriptorok „lásd” utalással kapcsolódnak vagy a kitüntetett névhez, vagy valamelyik deszkriptorhoz. Ugyanakkor opcionálisan a nemdeszkriptorokhoz is megjelenítheti a felhasználó egyrészt az összes olyan adatot, amely a fogalmat, továbbá azokat az adatokat, amelyek csak az adott nemdeszkriptor névalakját jellemzik. Így biztosítható, hogy a különböző szak-

mák, archívumok adott esetben *más-más nevet* minősítsenek egységesítettnek.

Példa a Köztauruszból földrajzi névre:

Balázsfalva	kitüntetett név (a fogalom neve, természetes nyelvű azonosítója)
Blaj	deszkriptor (ekvivalens hivatalos román név)
Blasendorf	deszkriptor (ekvivalens német név)
Blasii villa	deszkriptor (ekvivalens középkori latin név az oklevelekben)
BázSORÁS	nemdeszkriptor (magyar nyelvjárási név), <i>lásd</i> Balázsfalva
Blaj-ORAS	nemdeszkriptor (19. századi román név), <i>lásd</i> Blaj
Blasfalău	nemdeszkriptor (a magyar név román neve), <i>lásd</i> Balázsfalva
Blasiu	nemdeszkriptor (román nyelvjárási név), <i>lásd</i> Blaj
Bluesendref	nemdeszkriptor (régies szász név), <i>lásd</i> Blasendorf
Blußendref	nemdeszkriptor (mai szász név), <i>lásd</i> Blasendorf

A névtéren belüli összhang feltétele

A nemzeti névtéren belüli összhang feltétele a magyar gyűjteményi rendszerek közötti összhang. Az összhangot az teremti meg, hogy az egyes gyűjteményi rendszerekben (könyvtárak, levéltárak, múzeumok) a maguk számára fontos deszkriptorok névalakjait azonosan egységes szerkezetben veszik föl.

Ennek sikere azon a belátáson alapszik, hogy a nagy gyűjteményi rendszerekben ezt mennyire tekintik alapvetőnek a jövő szempontjából.

Az összehangoltan fölvetett kitüntetett nevek és a deszkriptorok névalakja tehát egységesített formájú. Ennek a könyvtári, levéltári és múzeumi rendszerekben hagyományosan különböző a neve (tételfej, kitüntetett név, deszkriptor, egységesített név stb.). Mivel az egységesített formájú név mintegy a lenyomata, reprezentánsa, eminens képviselője az előfordulásnak, illetve a fogalomnak, ezért a nemzeti névtérben a „névjegy” szóval nevezhető meg.

Például:

Szabó János (1982–) (mérnök) (indián)
Magyar Tudományos Akadémia (Budapest).
Regionális Kutatások Központja (Pécs). Alföldi
Tudományos Intézet
Budapest. 14. kerület. Istvánmező

A fenti példák a laikus felhasználó számára jelenítik meg a nevek szerkezetét.

Az összes névtípus kezelése

A nemzeti névtérben biztosítani kell az összes névtípus kezelését. A gyakorlatban az alábbi fontosabb névtípusok⁴ alakultak ki:

tulajdonnevek (egyedek nevei)

személynevek
testületi nevek
rendezvénynevek
címek

földrajzi tulajdonnevek

köznevek (fogalomnevek)

kronologikus kifejezések
dokumentumtípusok
nyelvek
népek
szakkifejezések (szaktárgyszavak).

Az egyes névtípusoknak eltér a szerkezete, és eltérnek a rájuk vonatkozó metaadatok fajtái is. Például a személyeknek születési, a testületeknek alapítási dátuma van, a földrajzi helyeknek koordinátája, a szakkifejezéseknek alkalmazási területe van.

A professzionális felhasználó számára a nevek szerkezetét az egyes szakterületekben, illetve archívumokban az adatok migrációjára (cseréjére, letöltésére) használt kommunikációs formátumok (adatcsere-formátumok) rögzítik. A nemzeti névtérben a tartalomintegrációhoz és a keresések támogatására szükség van

- a létező vagy kialakuló magyar intézményi névterek szerkezetének illesztésére,⁵
- a magyar és nemzetközi kapcsolódó szabványok követelményeinek betartására,⁶
- a különféle kommunikációs formátumokat kell tudni kezelni. Például a könyvtári MARC- és SKOS-formátumot, a levéltári EAD-formátumot, a múzeumi CIDOC-formátumot,⁷
- a hasonló programokhoz való kapcsolat biztosítására.⁸

Példák a Köztauruszból a HUNMARC formátumra:

- 100: 1#/\$aSzabó,\$jJános,\$d1982–,\$cméternök,\$gindian
110: 20/\$aMagyar Tudományos Akadémia,\$cBudapest
\$bRegionális Kutatások Központja,\$cPécs,\$bAlföldi Tudományos Intézet
111: 2#/\$aOrszágos Képző- és Iparművészeti Társulat,\$bEsszencia Kiállítás,\$n173.\$d2000,\$cBudapest

- 130: 10/\$aSzonáta,\$mgka., zg.\$sop. 18.\$rg-moll,\$rIII.
\$pAndante
148: ##/\$a19. század
150: ##/\$adobrevolver-eszterga
151: ##/\$aBudapest,\$b14. kerület. Istvánmező
155: ##/\$anemesi oklevél
034: ##/\$f40.064167,\$d73.938691

A fenti formátumban a nevek tételfejét a háromkarakteres mezőazonosító, a nevek szerkezetét a \$-jellel jelölt egykarakteres almezőazonosítók, továbbá a /jel előtt álló indikátorok jelölik.

Példa név formátumára a levéltári EAC formátum szerint:

```
<nameEntry localType="variante">
  <part localType="családnév">Szabó</part>
  <part localType="utónév">János</part>
</nameEntry>
</identity>
<description>
  <existDates>
    <dateRange>
      <fromDate standardDate="1982-">1982–
    </fromDate>
    </dateRange>
  </existDates>
</description>
<functions>
  <function>
    <term>méternök</term>
  </function>
  <function>
    <term>indian</term>
  </function>
```

Ebben a formátumban a névszerkezetet az xml jelölőnyelv segítségével jelölik:

A relációk kezelése

A nemzeti névtérben biztosítani kell a legfontosabb morfológiai és szemantikai relációk kezelését. A gyakorlatban az alábbi fontosabb relációk használatosak:

morfológiai relációk

nemdeszkriptor és kitüntetett név/deszriptor közötti kapcsolat,
homonim névalakok közötti kapcsolat (más értelemben, nem azonos),
ekvivalens kapcsolat (a fogalom különböző egyezőnevei [a deszkriptorok] között)

szemantikai relációk

generikus (faj-nem),
partitív (rész-egész),
okági (eredménye, rendeltetése, célja, tárgya,
következménye stb.),
egyéb rokonsági (tulajdonsága, hasonlósága
stb.).

A relációk nemcsak egy névtípuson belül, hanem az egyes névtípusok között is fennállhatnak! Személyhez kapcsolódhat például foglalkozásnév, földrajzi hely, tevékenységi kör (szakkifejezés) stb.

A megjegyzések (leíró adatok) kezelése

Lehetővé kell tenni, hogy a nevekhez meghatározások, magyarázatok, használati, történeti, a névalak változására stb. vonatkozó szöveges megjegyzések, forrásadatok, továbbá minden olyan leíró adat szükség szerint kapcsolódhasson, melyeket a hazai és a nemzetközi szabványok és kommunikációs formátumok előírnak. Ezeken a korlátlan hosszúságú szöveges (leíró) adatokon belül biztosítani kell a szabadon választott szavakkal végezhető keresést.

A névtér használata

A rendszernek olyannak kell lennie, hogy

- a kezelt névtér a résztvevők rendszerébe egészében vagy részeiben integrálható legyen,
- az egyes résztvevők beviteli és módosításai mind a résztvevők rendszerében, mind a teljes névtérben megjelenhessenek.

Nemzetközi trend, hogy a résztvevők lemondanak a saját névtérük karbantartásáról, és ezt a névtér aggregációs intézményére delegálják. Például szükség szerint vesznek föl új tárgyszót, de annak szemantikai beágyazását a nemzeti névtérbe a névtér szerkesztőse végezi

A rendszer professzionális részében történik

- a névtér szerkesztése,
- új nevek fölvétele,
- a nevek módosítása, törlése,
- a névrekordok metaadatainak szerkesztése.

A rendszer felhasználóbarát formában kialakított megjelenítési felületéhez a laikus felhasználó is hozzáférhet, benne kereshet.⁹ Ezen a felületen alapértelmezésben nem kell minden relációs és szöveges adatnak megjelennie; biztosítani kell azok kívánság szerinti megjelenítését.

A rendszert, mint minden műszaki rendszert, a legnagyobb terhelésre kell méretezni!

Következtetés

Mindezekből következik, hogy a MaNDA keretein belül, függetlenül a MaNDA egyéb feladataitól, a nemzeti névtér kialakításának, e névtér aggregált kezelésének önálló, és kiemelt szerepe kell, hogy legyen.

A MANDALAT 0.9-es változata [16] még nem ebbéli jelentőségével arányosan kezeli ezt a kérdést. Szerzői a MANDALAT 5.3 fejezetében foglalkoznak ezzel a kérdéssel. A koncepció további, javított változataiban remélhetőleg részletesebben és távlatosabb szemléletben fogalmazódnak majd meg a célkitűzések. A távlatosabb megközelítés ugyanis a nemzeti névtérek fent elmondott szerepéből következik.

Megjegyzések

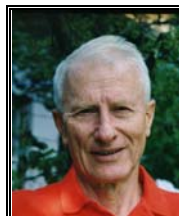
- ¹ Az egyes névtértípusok névtéreneinek összességét névtérrendszernek is nevezik. A névtípusokra vonatkozóan l. [10] és [14].
- ² Az információkeresés módjait részletesen tárgyalja [15].
- ³ A különválasztást rendszerbe foglalva tárgyalja az IFLA normatív dokumentuma [3]. L. továbbá [14].
- ⁴ Lásd összefoglaló tárgyalásukat [13].
- ⁵ Az Országos Széchényi Könyvtár, a Magyar Országos Levéltár, a Petőfi Irodalmi Múzeum stb. névtérei.
- ⁶ ISO 2788, ISO 5964, MSZ 3440, ISAR (CPF), BS 8723 stb. [3] [4] [5] [6] [7] [9].
- ⁷ MARC21, SKOS. EAC–CPF stb. [1] [8] [11] [12].
- ⁸ Getty Thesaurus, GeoNames stb.
- ⁹ A felhasználóbarát megjelenítés egyik nemzetközileg ismert példája a Getty cég tezaszuszainak megjelenítése [2].

Irodalom

- [1] EAC-CPF Encoded Archival Context. Corporate Bodies, Persons, and Families: Tag library. Elements. Society of American Archivists. Staatsbibliothek zu Berlin. [Kezelő: National Archives and Records Administration] 2010. <<http://www3.iath.virginia.edu/eac/cpf/tagLibrary/cpfTagLibrary.html#d1e822>>

- [2] Getty Vocabularies. Search tools & databases. The Getty Research Institute, Los Angeles, 2010–
<<http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/>>
- [3] IFLA. Functional Requirements for Authority Data. A Conceptual Model. IFLA Working Group on Functional Requirements and Numbering of Authority Records (FRANAR). Draft. 2007. 04. 01. <<http://www.ifla.org/VII/d4/FRANAR-ConceptualModel-2ndReview.pdf>> <http://archive.ifla.org/VII/s13/frbr/frbr_current_toc.htm>
- [4] ISAAR (CPF) : International Standard Archival Authority Record for Corporate Bodies, Persons and Families. Second ed., International Council on Archives. ICA Committee on Descriptive Standards, Canberra, 2004. <http://bfl.archivportal.hu/id-1037-isaar_cpf_szervezetek_testuletek.html#521>
- [5] ISO 2788–1986; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of monolingual thesauri
- [6] ISO 5964–1985 ; Documentation -- Guidelines for the establishment and development of multilingual thesauri
- [7] ISO 25964–2011 ; Information and documentation - - Thesauri and interoperability with other vocabularies
- [8] MARC21 Format for authority data. [Washington], Library of Congress. Network Development and MARC Standards Office; Cataloging Distribution Service. 1999 Ed., Update No. 1 (October 2001) through Update No. 9 (October 2008). Washinton, Library of Congress, Network Development and MARC Standards Office. <<http://www.loc.gov/marc/authority/ecadhome.html>>
- [9] MSZ 3418–87 ; Magyar nyelvű információkereső tezaurusok. Szerkezete, részei és formái
- [10] UNGVÁRY Rudolf: Az információkeresés szavai. = TMT, 50. köt. 12. sz. 2003. p. 1–27. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=3451&issue_id=446>
- [11] UNGVÁRY Rudolf: MARC21/HUNMARC. A besorolási adatok adatsere-formátuma. Főbb jellemzők, fejlődés és problémák. = Könyvtári Figyelő, 20. (56.) köt. 1. sz. 2010. p. 4–70. <<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/marc21hunmarc-a-besorolasi-adatok-metaadat-formatuma-fobb-jellemzok-fejlodes-es-problemak/>>
- [12] UNGVÁRY Rudolf: A MARC formátum és a nemdeszkriptorok. = TMT, 57. köt. 3. sz. 2010. p. 4–19. <http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5301&issue_id=513>
- [13] UNGVÁRY Rudolf: Metaadatok összehasonlító vizsgálata gyűjteményi rendszerekben. = TMT, 58. köt. 6. sz. 2011. <http://tmt.omikk.bme.hu/login.html?initreq=%2Fshow_news.html%3Fissue_id%3D527%26id%3D5505>
- [14] UNGVÁRY Rudolf: A névterek és az adatok tulajdonságai. A történet, avagy a fogalmi és a nyelvi szint. = TMT, 59. köt. 3. sz. 2012. p. 91–105.
- [15] UNGVÁRY Rudolf – VAJDA Erik: Könyvtári információkeresés. 2. jav. kiad. Budapest, Typotex, 2002. 170 p.
- [16] Mandalat 0.9 = <http://work.mandarchiv.hu/mandalat/>

Beérkezett: 2012. VII. 19-én.



Ungváry Rudolf
informatikus mérnök.
E-mail: ungvaryr@gmail.com

Európában is átveszi az uralmat az e-könyv

Az Amazon szerint a szigetországban először haladta meg az eladott e-könyvek száma az értékesített hagyományos kiadványok és puhakötésű kötetek számát. A társaság 1998 óta árul könyveket az Egyesült Királyságban, de a helyi kínálatában csak 2010 augusztusa óta érhető el a Kindle. A cég ugyanakkor hangsúlyozta, hogy bár az elmúlt hónapokban rendkívül megnőtt az érdeklődés az e-kiadványok iránt, a nyomtatott művek szintén keresettek és azok eladási számai szintén folyamatosan emelkednek.

Az idén eddig minden 100 eladott nyomtatott alkotásra 114 elektronikus könyv jutott. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a Kindle készüléket vásárló felhasználók a korábbiaknál négyszer több terméket vesznek és a hagyományos kötetek továbbra is érdeklik az embereket.

Az Egyesült Államokban jóval hosszabb idő, négy év kellett ahhoz, hogy az eladott e-könyvek száma megelőzze a hagyományos kiadványok értékesítési adatait. (Ez 2010 júliusában következett be.) Nagy-Britanniában viszont a helyi Kindle Store boltok megnyitása után alig két évvel sikerült ugyanezt elérni. Az Amazon szerint ezt az olvasási reneszánsz korszakot a Kindle váltotta ki. Az Amazon szempontjából az is jó hír, hogy a független íróknak publikálási lehetőséget biztosító Kindle Direct Publishing (KDP) platform szintén sikeres. A legnépszerűbb szerzők eddig több százezer példányt értékesítettek a műveikből. Ennek következtében a KDP-t használó alkotók száma több mint 400 százalékkal nőtt.

/SG.hu Hírlevél, 2012. augusztus 8., www.sg.hu/

(SzP)

Csernoch Mária

Túl az Óperencián. Idegen nyelvű digitális könyvtárak állományai felhasználói szemmel

A digitális könyvtárak széles körű elterjedése, szolgáltatásaik jellege, elérhetősége nagymértékben megváltoztatta a könyvtárhasználó közösség összetételét, könyvtárhasználati szokásait. A hagyományos értelemben vett, elsősorban fizikai jellegű korlátok megszűntek, jelentkeztek azonban újak, amelyeket az informatikai eszközök – hardver és szoftver egyaránt – és az informatikai írástudás jelenléte, esetleg hiánya eredményezhet. A digitális könyvtárak által az olvasóközönséghez, felhasználókhöz eljuttatott tartalmak és azok megjelenési formája rendkívül sokféle lehet. Az ezek közötti eligazodás, tájékozódás, a találatok értékelése mindenképpen szükséges a digitális könyvtárak nyújtotta szolgáltatások hatékony kihasználása érdekében, amelyekhez felhasználói oldalról megközelíthető gyakorlati IKT (Információs és Kommunikációs Technológia) ismeretekre is szükség van.

Bevezetés

A könyvtárak fejlődési folyamatában a gyűjtemények adottságai minden időben befolyásolták a könyvtár használóinak, olvasóinak összetételét¹. Ez az olvasótábor a digitális gyűjtemények esetében jelentős mértékben megváltozott, hiszen a könyvtár átlépte azokat a korlátokat, amelyek évszázadokon át meghatározták működését [1]. A digitális könyvtárak olyan tartalmakat, szolgáltatásokat kínálnak, főként az olvasni vágyók és az irodalmi, nyelvészeti kutatásokat végzők számára, amelyek a hagyományos könyvtári keretek között nem, vagy csak komoly nehézségek árán voltak elérhetők. Elsősorban a hagyományos értelemben vett fizikai korlátok azok, amelyek egyrészt megszűntek, átalakultak, másrészt az e-formátumok új megjelenését eredményezték. Mindezen változásokat figyelembe véve adódik, hogy a digitális könyvtárak jellege, az általuk képviselt és közvetített értékek természetes módon megváltoztatják könyvtárhasználati, olvasási, nyelvtanulási, nyelvhasználati szokásainkat, más népekhez, kultúrákhoz kötődésünket.

Elérhetőségek, korlátok

Hagyományos fizikai korlátok

A fizikai korlátok alatt értjük egyrészt a földrajzi és az időbeli korlátokat. A földrajzi korlátok jelenthetik az olvasó és a nyomtatott formátumú könyv közötti távolságot, amely egyes esetekben kilométerekben, ezer kilométerekben mérhető, míg más ese-

tekben a távolságok rövidebbek, de az olvasóra, a könyvtárra, vagy a könyvre vonatkozó valamilyen korlátozás miatt nem hidalhatók át. Az időbeli korlátok főként a könyvtár nyitvatartási idejére vonatkoznak, de ide érthetjük a könyvtáros elfoglaltságából adódó időbeli korlátokat is.

Fizikai jellegű korlátok közé sorolhatók a kommunikációs, elsősorban nyelvi jellegű akadályok. A hagyományos könyvtárakban a nyelvi kommunikációban a szervi adottságaik miatt hátrányban élők csak rendkívül alacsony számban jelentek meg. Ezzel szemben a digitális könyvtárak olyan új lehetőségeket biztosítanak az olvasás módjának megváltozásával, kibővítésével, hogy a vakok és gyengén látók, a diszlexiával küzdők aktív olvasókká válhatnak.

Az olvasási képességeikben nem korlátozottaknak elsősorban az idegen nyelvi korlátok csökkentése, megszüntetése jelentheti a digitális könyvtárak előnyeit. A hagyományos könyvtárakban a nyelvi korlátok jelentkezhetek az olvasó és a könyvtáros közötti kommunikáció formájában, de valójában a könyvtári gyűjtemény nyelvének a korlátozottsága az, amely feloldható a digitális könyvtárak elterjedésével. A digitális könyvtárakon keresztül például a nyelvtanulásnak egy új formája kezd kibontakozni, lehetőség nyílik arra, hogy a tankönyvalapú nyelvtanulást kiegészítse, akár le is váltsa az irodalmi műveken keresztül történő nyelvtanulást. Ennek módszerei még nem kidolgozottak, de elvitathatatlán tény, hogy a digitális könyvtárakon, digitális könyvesboltokon keresztül a könyvek szín-

te bármilyen nyelven elérhetővé váltak, lehetőség nyílt azok számítógépes feldolgozására.

E-korlátok

A fizikai elérhetőség magában foglalja a szöveg megjelenési formáját is, tehát azt, hogy a papíralapú formátumot a fájlformátum váltotta le. A szövegek megjelenési formájának megváltozása a hordozó eszköz változását vonja maga után, annak minden előnyével és hátrányával. A szövegek fájlformátumban történő megjelenése egy, a fizikai korlátokat is érintő érdekes paradoxonhoz vezetett. Ami nem létezik, arra nehéz azt mondani, hogy valaminek a korlátja. Így vagyunk az e-dokumentumokkal, könyvekkel is. A számítógépek megjelenése előtt nem mondhattuk, hogy bármiféle akadályt is jelentett az e-dokumentumok hiánya. A számítógépek elterjedésével azonban egyértelművé vált, hogy a szövegek számítógéppel segített feldolgozásának akadályát jelentette a digitalizált szövegek, a digitális könyvtárak nem létezése. Tekinthejük tehát úgy, hogy ez a fizikai korlát is megszűnt.

A szövegek korábbi, papíralapú formátuma az olvasási képességek jelenlétén túl a mozgásukban nem korlátozottaktól nem feltételezett semmiféle eszközhasználati műveltséget, kultúrát. Ezzel szemben az e-formátumú dokumentumok használata feltételezi valamiféle számítógép vagy ahhoz csatlakoztatható – akár vezetéken keresztül, akár vezeték nélkül – eszköz jelenlétét, ezen túl az IKT eszközök használatát, a kezelési módok ismeretét, tehát valamilyen szintű informatikai írástudást. A nem megfelelő eszköz jelenléte, a megfelelő eszköz esetleges hiánya, az eszköz használati módjának elsajátítása jelent és jelenthet akadályokat. Várható azonban, hogy folyamatosan nő a számítógépes műveltséggel, számítógéppel, egyéb IKT eszközökkel, hálózati hozzáféréssel rendelkezők aránya, és ennek következtében csökken az e-dokumentumok elérésében akadályoztatottak száma [2]. Egészséges emberek számára az e-formátumú könyvek a hordozóikkal együtt olyan lehetőségeket jelentenek, amelyek kiegészítik a könyvek korábbi lehetséges elérhetőségi módjait. A fogyasztókkal élőknek azonban az e-könyv lényegesen többet nyújt egy választási lehetőségnél, még abban az esetben is, ha nem kommunikációs képességeikben korlátozottak. Megszűnik, megszűnhet minden olyan akadály, amely a könyvhöz való hozzájutásban, a könyv fizikai valójában, például lapozásában, nehézséget okozhat.

További korlátozást jelenthet az állomány nem megfelelő formátuma. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy a szövegek különböző fájlformátumban történő megjelenése nem minden esetben jelent valódi szöveget. A laponként, képként digitalizált könyvek megjelenítésére szolgáló egyik lehetséges megoldás a kétrétegű megjelenítés, melynek lényege, hogy a felhasználó az eredeti szkennelt oldalképet látja, mögötte/alatta ott van egy másik rétegben a szöveg, így lehet keresni a könyvben. A másik, kevésbé szerencsés megoldás, amikor a fájlok tartalmukat tekintve szövegek, fájlformátumukat tekintve azonban nem képek, még abban az esetben sem, ha ezek a képek utólag egy programmal összeszerkesztésre kerültek egy dokumentumon belül, létrehozva ezzel a módszerrel egy álszöveges dokumentumot. Mindkét megoldásra láthatunk példát a *Gallica* és a *Google Books* fejezetekben. Felhasználói oldalról szemlélve, a valódi és az álszöveges formátumok között az az elsődleges különbség, hogy míg a valódi szöveges állományok teljes egészében karakter szinten kereshetők, addig a csak képeket tartalmazó ál-állományok nem rendelkeznek ezzel a tulajdonsággal.

A szöveges formátumok előállítása vagy a hagyományosnak tekinthető gépeléssel történik vagy szkenneléssel. Ám ebben a második esetben a digitalizálás során nem csupán a könyvek képformátumú előállítása történik, hanem szövegfelismerés is, valamilyen OCR (Optical Character Recognition) programmal.

A digitális könyvtárakban elérhető különböző típusú fájlformátumok említésekor nem feledkezhünk meg a hangoskönyvekről. Alapvetően kétféle hanganyagot lehet találni a digitális könyvtárakban: felolvasott és számítógép-generált¹ hangfájlokat. A számítógép-generált hanganyag első hallásra ijesztőnek tűnhet, de felbecsülhetetlen értékű azok számára, akik látásukban korlátozottak. A felolvasott szövegek előállítása lényegesen több emberi erőforrást és időt igényel, mint a számítógép-generált hang. A felolvasott hanganyagok minőségében is lehetnek azonban eltérések. Érdeemes összehasonlítani a *Project Gutenberg* és a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)* színészek által felolvasott hanganyagait – példaként meghallgathatók a „The Goose That Laid The Golden Eggs”² és a „Kék pille”³ hangfájlok. A MEK hanganyaga a *Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetségének* támogatásával jött létre, többnyire kiváló minőségű hanganyagok feltöltésével, míg a Project Gutenberg hanganyagainak előállításában többsé-

gében hangfelolvasásban gyakorlatlan önkéntesek segédkeznek.

Jelen írásban, a digitális könyvtárak elemzése során különös hangsúlyt kapnak a különböző fájlformátumok, azok lehetséges felhasználási módjai, esetleges korlátai.

Mennyiségi változások

Az e-könyvek, a digitális könyvtárak az elérhető szövegek mennyiségének megváltozásával is átalakítják gondolkodásunkat. A speciális esetektől eltekintve, amelyekben a nem elérhetőséget vagy a korlátozott elérhetőséget felváltotta a digitális könyvtárak „határtalansága”, a mennyiségi változás nem feltétlenül jelenti az aktív olvasók számának jelentős emelkedését, nem feltétlenül jelenti az emberek olvasási szokásainak változását, eltekintve az adathordozók megváltozásából adódó eltérésektől, mint például az olvasási sebesség és az információszerezés hatékonyságának változása [3].

Ezzel szemben a digitális szövegek jelenléte az irodalmi és nyelvészeti kutatásokban olyan, eddig nem látott teret nyitott, amely megváltoztatta, megváltoztathatja ezeket a tudományterületeket, illetve új kutatási területek jelentek, jelenhetnek meg. Alapjaiban megváltozott például a szótárkészítés tudománya, a korpusznyelvészet önálló tudományrá fejlődött, és egyre inkább helyet kapnak az olyan jellegű nyelvészeti kutatások, amelyek szövegek statisztikai elemzésével foglalkoznak. Ezek a tudományterületek mind megkövetelik a szövegek elektronikus formátumban és nagy mennyiségben való jelenlétét.

A számítógéppel támogatott szövegfeldolgozás eredményeként napjainkra számos „ipari” alkalmazás is napvilágot látott, amelyek között mindenképpen említésre érdemes a fordító- és helyesírásellenőrző-programok megjelenése, azok megbízhatóságának növekedése. Az idegen nyelvek oktatásában használatos nyelvkönyvek készítésének gyakorlata is átalakult, felhasználva a korpusznyelvészet eredményeit.

Olvasóközönség vagy felhasználó

A könyvek, szövegek elektronikus formában történő megjelenése, azok felhasználhatósága megváltoztatta, megváltoztatja a hagyományos értelemben vett olvasóközönség meghatározását is. Az elektronikus felületen elérhető dokumentumok

megjelenése, elterjedése, népszerűsége megváltoztatta olvasási és tanulási szokásainkat [4] [5] [6] [7], és ez maga után vonta a digitális könyvtárak olvasóközönségének összetételében és szokásaiban bekövetkezett változásokat is.

Ebben a szövegkörnyezetben sokkal inkább beszélhetünk felhasználókról, mintsem olvasóközönségről, mivel a digitális könyvtárak dokumentumai számos esetben nem a hagyományos értelemben vett olvasási céllal kerülnek letöltésre.

Nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett olvasásról, amikor a felhasználó számítógéppel segített szövegfeldolgozáshoz kívánja használni a saját gépére letöltött dokumentumokat. Nem tekinthető hagyományos értelemben vett olvasásnak az a tevékenység sem, amely könyvtári és könyvesbolti látogatások során vált ismertté: könyvek átlapozása, „beleolvasgatás”. Az e-gyűjteményekhez kötődően, a teljes könyvek elérhetősége mellett megjelent egy új lehetőség, amikor könyvek csonkított változatai kerülnek az online felületre, bemutató jelleggel, könyvtári, szerzői, kiadói támogatással. A teljes szövegeken elérhető „beleolvasgatás” tehát kiegészült egy leginkább „irányított beleolvasgatás”-nak nevezhető tevékenységgel.

Jelen írás elsősorban az ebben az új értelemben vett szövegfelhasználóknak szól. Ők fizikai valójukban többségében ugyanazok az olvasók, akik korábban a hagyományos könyvtárakat látogatták, de az e-környezetben megváltozott szerepük, és ehhez az új szerephez meg kell tanulni alkalmazkodni, meg kell tanulni kihasználni az új környezet nyújtotta lehetőségeket. Azt kívánjuk bemutatni, hogy az egyes szabad hozzáférésű digitális könyvtárak milyen lehetőségeket, milyen elérhetőségeket biztosítanak, milyen körülmények között lehet a kiválasztott könyvtárat hatékonyan használni annak érdekében, hogy a keresett könyvet a megfelelő formátumban el tudjuk érni.

Digitális könyvtárak állományai felhasználói oldalról

A válogatás szempontjai

Jelen írás elsődleges célja magyar anyanyelvű olvasók számára idegen nyelvű, szabad felhasználású digitális könyvtárak, e-gyűjtemények bemutatása, ezek könyvekhez, szövegekhez kötődő szolgáltatásainak, lehetőségeinek összehasonlítása. Az e-gyűjtemények általános bemutatása, azok jellemzőinek leírása azonban nem célunk. A témá-

ban érdeklődők számára ajánlom *Koltay Tibor* és *Ördögné Kovács Mónika* [8], valamint *Gobinda* és *Sudatta Chowdhury* [9] írásait, illetve az utóbbi kiadványról a Koltay Tibor által készített ismertetőt [10]. Nem célunk továbbá az e-könyvek általános ismertetése sem, ehhez érdemes *Kerekes Pál* frissen megjelent „E-book kalauz” című művét kézbe venni [11], amely többek között részletesen foglalkozik az e-könyvek jellegével, azok elérhetőségével, az olvasáshoz használható eszközök sokféleségével.

A bemutatásra kerülő gyűjtemények köre egy szigorú válogatás eredménye. Olyan gyűjteményekre esett a választás, amelyek bárki számára hozzáférhetők, amelyek bárkinek lehetővé teszik a szövegek elérését, ha rendelkezik megfelelő adatátviteli kapcsolattal. A gyűjtemények kiválogatásánál a következő szempontokat vettük figyelembe: ha van, akkor, legyen a gyűjtemény az adott ország nemzeti könyvtáré; ezen túl vizsgáltunk nagy, népszerű gyűjteményeket, válogattunk azok bőséges szolgáltatásaiból; valamint azt néztük meg, hogy az egynyelvű és a többnyelvű gyűjtemények milyen lehetőségeket kínálnak.

Találatok értékelése

A gyűjtemények és a találatok értékelésekor nem szabad azonban elfeledkeznünk arról, hogy milyen szándékkal indítottuk a keresést. Csak akkor tudjuk hatékonyan használni a kiválasztott e-dokumentumot, ha az megfelel céljainknak, ha a felhasználás módja összeegyeztethető a dokumentum formátumával, és nem utolsósorban, ha nincsenek az elérhetőségnek fizikai akadályai. Ezek a feltételek magukban foglalják, hogy nem lehet egy könyvtárról, egy találatról egyértelműen eldönteni, hogy az jó-e vagy nem, mindig a felhasználó szándékai azok, amelyek meghatározzák a találat használhatóságát. Egy számítógéppel generált hanganyag lehet például egy kezdő nyelvtanuló számára teljesen használhatatlan és érthetetlen. Ugyanakkor ugyanez a hanganyag egy látásában korlátozottnak a világ kitérülését jelentheti, egy magasabb szintű nyelvtanulónak segítséget nyújthat beszélt nyelvi szövegek megértésében, amelyekre órarendi keretek között nincs lehetőség. Hasonló módon, bármennyire is értékes műhöz jutottunk, ha a szöveg csak online elérhető, internetkapcsolat hiányában a találatunk értéktelenné válhat. Egy szerző életművének elemzéséhez, szövegek komparatív analíziséhez sem elegendők a csak és kizáró-

lag online elérhető szövegek, hasonlóképpen a csonkított változatok sem. Ilyen esetekben csak azok a találatok tekinthetők teljes értékűnek, amelyeknél a felhasználó az általa megcélzott szövegeket hiánytalanul megtalálja és letöltheti a saját gépére.

A bemutatásra kerülő digitális könyvtárak és gyűjtemények nyelvek szerinti csoportosításban követik egymást, ha meghatározható a szolgáltatás felületének elsődleges nyelve. Találunk azonban olyan gyűjteményeket is, amelyek felületi nyelve IP-specifikus, vagyis alapértelmezésben igazodik a felhasználó földrajzi helyéhez.

Digitális könyvtárak szolgáltatásai

Angol felületi nyelvű digitális könyvtárak

Az angol felületi nyelvű könyvtárak a legelterjedtebbek, olyan nagy számban állnak rendelkezésre, hogy valamennyi teljes körű bemutatása jelen írás keretein belül lehetetlenség. A választás az 1. ábrán felsorolt és logójával is bemutatott öt gyűjteményre esett: Project Gutenberg (PG, <http://www.gutenberg.org>), Project Gutenberg Australia (PGA, <http://www.gutenberg.net.au>), ManyBooks (<http://www.manybooks.net>), Classic Bookshelf (<http://www.classicbookshelf.com>) és Aesop's Fables (<http://www.aesopfables.com>). Ezek közül is a Project Gutenberg digitális gyűjtemény kerül részletes bemutatásra, amely már keletkezésének időpontjával is figyelemfelkeltő, mivel 1971-ben indult útjára, abban az időben, amikor még a mai értelemben vett személyi számítógépek és hálózati elérhetőségek nem léteztek (1. ábra A, *Projekt Gutenberg fejezet* és [12]).

Gutenberg-alapú gyűjtemények

Napjainkra számtalan, a Project Gutenberg⁴ gyűjteményhez köthető, ún. Gutenberg-alapú digitális gyűjtemény létezik, amelyek közül mindenképpen említésre méltó a Project Gutenberg Australia⁵ és a ManyBooks⁶ digitális gyűjtemény (1. ábra B–C), amelyek szolgáltatásaikban, fájlformátumaikban, a könyvek elérhetőségében – a szerzői jogi törvényekben levő eltérések miatt –, speciális gyűjteményeikkel tartalmas kiegészítői az eredeti Project Gutenberg gyűjteménynek. További kapcsolatok és Gutenberg-alapú könyvtárak elérhetők a hetedik hivatkozáson.

Speciális gyűjtemények

Válogatásunk tartalmaz még további két különleges gyűjteményt is, amelyek említésével az volt a célunk, hogy felhívjuk olvasóink figyelmét a speciális gyűjtemények jelenlétére, jelezve, hogy az általános célú gyűjtemények bőséges tartalmán és szolgáltatásain kívül ezek a weblapok további, főleg tartalomspecifikus szolgáltatásokat nyújthatnak.

A Classic Bookshelf⁸ (1. ábra D) sajátossága egy olyan szolgáltatás, amely lehetőséget kínál az olvasófelület beállítására az aktuális igényeknek megfelelően: háttérszín, karakterszín, sormagasság, margó stb., valamint könyvjelző elhelyezésére. A felület ötvözi a monitoron történő megjelenítés és az e-bookolvasók előnyeit.






Az Aesop's Fables gyűjtemény⁹ (1. ábra E) nagyon jól szemlélteti, hogy egy speciális gyűjtemény milyen tartalmi szolgáltatásokat nyújthat, szemben az általános jellegű digitális könyvtárakkal, kihasználva azt, hogy egyetlen témára fókuszál. A speciális tartalmi szolgáltatásokon túl, hasonlóan a Classic Bookshelf gyűjteményhez, a felületi megjelenés is lehet egyedi, szöveghez kötött. Az Aesop's Fables gyűjteményben található olyan meséket, amelyekhez közvetlenül elérhető egy gyenge minőségű, ám felolvasott hanganyag. Az előre elvégzett párosításnak köszönhetően az írott és hallott szöveg párhuzamosan jelenik meg, igaz, nem emelik ki az éppen olvasott szövegrészt. A sajátos tartalomhoz igazodva, a tartalomjegyzékben a szöveg és a hanganyagok elérhetőségén túl minden mese mellett megjelenik a hozzá tartozó tanulság is.

Project Gutenberg

Napjainkra a Project Gutenberg gyűjtemény az egyik legkorábban alapított, leghosszabb ideje működő, legnagyobb és legnépszerűbb, bárki számára ingyenesen, szabadon elérhető angol felületi nyelvű digitális könyvtárrá nőtte ki magát (1. ábra A). Fontos hangsúlyozni, hogy míg a Project Gutenberg gyűjtemény alapértelmezett felületi nyelve angol, nem kizárólagosan angol nyelvű könyvek találhatóak benne; tizennégy nyelven ötvennél több, míg további negyvenhat nyelven ötvennél kevesebb könyv érhető el.

További érdekessége a Project Gutenberg gyűjteménynek, hogy teljesen önkéntes alapon szerveződik: ők végzik a könyvek digitalizálását, átolvasását, javítását, a hanganyagok elkészítését, és önkéntes alapon működik a finanszírozás is. Ennek megfelelően örömmel fogadnak minden olvasói hibabejelentést, ezeket figyelembe véve javítják a hibákat és indokolt esetben felülírják a korábbi hibás verziót. A tartalommal kapcsolatos felajánlásokon túl szívesen fogadnak adományokat is a könyvtár működéséhez szükséges költségek fedezéséhez.

A projekt fő profilja a szerzői jogi szabályozás hatályán kívül eső könyvek szöveges formátumban történő digitalizálása és megjelentetése, de az e-könyvek mellett találni a gyűjteményben hanganyagokat – felolvasott és számítógép által generált fájlokat –, álló- és mozgóképeket, zenét, kottákat, egyéb hanganyagokat (például beszédek), számgyűjteményt (például a π értékét, néhány szám négyzetgyökét, kromoszómaszámokat). A gyűjteményt vagy annak egyes részeit CD-re, illetve DVD-re írható formában is megjelentetik¹⁰.

A	B	C	D	E
				
Project Gutenberg (1971)	Project Gutenberg Australia	ManyBooks	Classic Bookshelf	Aesop's Fables

1. ábra Angol felületi nyelvű általános célú, Gutenberg-alapú digitális könyvtárak (A–C), valamint speciális célú és felhasználású könyvtárak (D–E).

A Project Gutenberg elsősorban könyvek digitalizálásával foglalkozik, jelenleg több mint 39 000 digitalizált dokumentumot tartalmaz¹¹. A könyvtárban elérhető valamennyi könyv szövegformátumú. A szkenneléssel és szövegfelismeréssel készült állományoknak két típusát különböztetik meg: a számítógép-generált szövegek tartoznak az egyik csoportba, míg az ellenőrzött szövegek alkotják a másik csoportot. A számítógép-generált szövegeken a szövegfelismerés után nem történik semmiféle ellenőrzés, hibajavítás, tehát várhatóan tartalmaznak szkennelési, leginkább szintaktikai jellegű hibákat, és formázási következetlenségek jelenhetnek meg. Ezzel szemben az ellenőrzött szövegek legfőbb jellemzője, hogy a szövegfelismerés után megtörténik egy, akár többfázisú átolvasás, hibajavítás, és a szövegen belüli formátumok egyezésítése, amit a már említett önkéntesek végeznek. Természetesen a többszöri átolvasás sem zárja ki a hiba lehetőségét, különös tekintettel arra, hogy nem szakemberek végzik az ellenőrzést, de az átolvasott, ellenőrzött szövegek már igen jó minőségűek.

A Project Gutenberg egyik nagy előnye sok más digitális könyvtárral szemben, hogy a tartalma letölthető. Hagyományosan szövegfájlok, .txt és .htm kiterjesztésű fájlok letöltése lehetséges. Napjainkra azonban, igazodva a megváltozott olvasási szokásokhoz és az újonnan megjelent olvasóeszközökhöz, szélesítették az elérhető fájlformátumok skáláját. Ennek következtében e-bookolvasókon és más mobil eszközökön használható formátumokban is elérhetők, illetve letölthetők a szövegek, beleértve a .pdf formátumot is, amely mind asztali számítógépen, mind a hordozható eszközökön olvasható.

A szövegekhez számos esetben hanganyagok is találhatóak, igaz, a szöveges és hangformátumok összepárosítását az olvasóra bízzák, ami a következtelen elnevezések miatt esetenként nem kis feladat. Az elérhető hanganyagok, hasonlóan a szövegekhez, általában többféle formátumban is letölthetők. A Project Gutenberg hanganyagainak előállítását is önkéntesek végzik, ami ismételten azt jelenti, hogy nem szakemberek mondják fel a szöveget és nem feltétlenül stúdiókörülmények között, de lényegesen jobb minőségűek, mint a számítógép által generált beszéd. Mindezeket összevetve, ha megtaláljuk a hanganyagokhoz a megfelelő szöveget, akkor együtt hallgatva és olvasva remek segítség lehet a nyelvtanulóknak, az olvasási nehézségekkel küzdőknek.

Francia digitális könyvtárak

Két nagy francia digitális könyvtár kerül említésre a jelen írásban: a Francia Nemzeti Könyvtár gyűjteménye, a Bibliothèque nationale de France, Gallica¹² (<http://gallica.bnf.fr>) és a Project Gutenberghez hasonlóan, teljesen önkéntes alapon működő Ebooks Libres & Gratuits¹³ (<http://www.ebooksgratuits.com>) vállalkozás (2. ábra).

A	B
 <p>Bibliothèque nationale de France, Gallica</p>	 <p>Ebooks Libres & Gratuits</p>

2. ábra Francia digitális könyvtárak. A Bibliothèque nationale de France Gallica digitális könyvtára (A) elsősorban könyvek képként történő online megjelenítését támogatja, míg az Ebooks Libres & Gratuits (B) a könyvek szöveges formátumokban történő tárolását és letöltését teszi lehetővé

Gallica

A Gallica elsősorban könyvek képformátumban való digitalizálását és szolgáltatását végzi, a képformátumú megjelenítés mellett azonban az utóbbi években bővítette kínálatát és szolgáltat már számítógép-generált szöveges formátumokat is. A szöveges formátum választásakor minden egyes alkalommal megjelenik a figyelmeztető üzenet, melyben tájékoztatják az olvasót arról, hogy megközelítőleg hány százalékos pontossággal történt meg a szöveg felismerése. A Gallica gyűjtemény elsősorban a dokumentumok online megtekintését támogatja és mindössze két alapvetően különböző nézetet ajánl fel: a képként és a szöveggént történő megjelenítést. Mindkét megjelenítési forma esetében lehetőségünk van a szövegen belüli keresésre, mivel a képként történő megjelenítés esetében is a hátsó rétegen megtalálható az OCR-rel felismertett szöveg (l. *E-korlátok fejezet*). Megjegyezném azonban, hogy a szövegen belüli keresés igazából nem a dokumentumon, hanem a teljes gyűjteményen belüli keresést takarja.

E két megjelenítési formán túl egyes művek esetében felkínál letölthető formátumokat, valamint egy megvásárolható verziót is. A letölthető .pdf formá-

tum a nem kereshető, az *E-korlátok fejezetben* álszövegeknek nevezett dokumentumok csoportjába tartozik, amely a könyv lapjait képként jeleníti meg. A felkínált .txt formátum valójában egy .htm kiterjesztésű dokumentum, ami valóban tartalmazza a szöveget, de ezen túl minden két lap találkozásánál megjelenik a szövegben egy „download ModeText.vue.download 8 sur 342” letöltési információ, jelezve, hogy hányadik oldal letöltése következik és hány oldalas a teljes könyv, valamint a soron következő lap fejléce oldalszámmal együtt.

A szövegekhez számítógép-generált hanganyag is elérhető¹⁴, ami a lapokon található valamennyi karaktert felolvassa, beleértve az oldalszámot, a teljes fejléctet stb., hasonlóan a szövegfájl tartalmához.

Ebooks Libres & Gratuits

A Gallica gyűjteménnyel szemben az Ebooks Libres & Gratuits gyűjtemény szöveges formátumokban letölthető irodalmi művek megjelenítésére specializálódott. Elsősorban francia nyelvű műveket tartalmaz, de fellelhető a gyűjteményben számos eredeti, nem francia nyelven írt szöveg is. A felkínált fájlformátumok támogatják a személyi számítógépekre, az e-bookolvasókra és a mobil eszközökre való letöltést is. A letöltött szövegek nagyon igényes, a digitalizálást követő utómunkákra vallanak. Hasonlóan a Project Gutenberghez, az Ebooks Libres & Gratuits is szívesen fogadja a felhasználói megjegyzéseket és adományokat. A gyűjtemény további érdekessége, hogy minden egyes találatnál olvasható egy rövid összefoglaló a műről.

Német digitális könyvtárak

A német nyelvű digitális könyvtárak közül jelen cikkben három kerül említésre: az indulás előtt álló Német Nemzeti Digitális Könyvtár: a Deutsche Digitale Bibliothek¹⁵ (<http://www.deutsche-digitale->

bibliothek.de), a Project Gutenberg német kiadása: a Projekt Gutenberg-DE¹⁶ (<http://gutenberg.spiegel.de>) és a Zeno¹⁷ (<http://www.zeno.org>) (3. ábra).

Deutsche Digitale Bibliothek

Hosszas várakozás és előkészületek előzik meg a Deutsche Digitale Bibliothek indítását. Többszöri határidő-módosítást követően a nyitás időpontja 2011 végére, majd 2012 elejére toldott. A könyvtár tartalmáról, az elérhetőségi, letölthetőségi lehetőségekről jelen pillanatban nem sokat lehet tudni, mindezzel meg kell várni a tényleges nyitást. Az ígéretetek szerint nemcsak szövegalapú tartalmakkal töltik fel a könyvtárat, hanem szobrok 3D-s megjelenítése, képek, filmek szolgáltatása is várható. Izgatottan várjuk a nyilvános szolgáltatás elindítását.

Projekt Gutenberg-DE

A Projekt Gutenberg-DE a Spiegel gondozásában jelenik meg, a Spiegelonline Kultur menüjén, vagy a közvetlen linken keresztül érhető el. A legnagyobb német nyelvű elektronikus könyvtár, amely közel 6000 irodalmi művet tartalmaz („die größte elektronische Sammlung Deutschsprachiger Literatur”). A Project Gutenberg német nyelvű kiadásában a digitalizálás nagy részét a fenntartó, a Spiegel Online végzi, de hasonlóan az eredeti angol nyelvű projekthez, fogadják és várják az önkéntesek munkáját, akik segítséget nyújthatnak a digitalizálási és a javítási munkálatokban.

A digitalizált szövegek rendkívül jó minőségű szöveges formátumban elérhetők online, és ez a formátum bárki számára ingyenesen le is tölthető. Ezen túl a teljes gyűjtemény anyaga megvehető CD-n vagy pendrive-on. További tartalmak is megvásárolhatók: archivált anyagok, amelyek nem érhetőek el az ingyenes gyűjteményben, e-book-formátumok, hangoskönyvek.

A	B	C
 <p>Deutsche Digitale Bibliothek. Portal für Kultur und Wissenschaft</p>	 <p>Projekt Gutenberg-DE</p>	 <p>Zeno</p>

3. ábra Német nyelvű digitális könyvtárak. A Deutsche Digitale Bibliothek debütálása 2012 első felében várható (A), a Projekt Gutenberg-DE (B) és a Zeno (C) a legnagyobb német digitális könyvtárak közé tartoznak

Összehasonlítva az eredeti Project Gutenberg gyűjteménnyel, azt tapasztalhatjuk, hogy a német Gutenberg gyűjtemény ingyenes szolgáltatásai lényegesen szűkösebbek, mint azt az eredeti gyűjtemény esetén tapasztaltuk.

Zeno

A német digitális könyvtárak másik népszerű képviselője a Zeno. Ez a gyűjtemény is, hasonlóan a Projekt Gutenberg-DE-hez, azt állítja magáról, hogy a legnagyobb német nyelvű digitális könyvtár („der größten deutschsprachigen Volltext-bibliothek”), és különböző típusú szöveges tartalmakat szolgáltat. Érdekes azonban megjegyezni, hogy a Project Gutenberg gyűjtemények is csak teljes szövegeket digitalizálnak, tehát ezt a szempontot figyelembe véve nincs különbség a két német gyűjtemény között. Annak eldöntését, hogy melyik könyvtár a nagyobb, az olvasóra bizzuk. A Zeno gyűjtemény keletkezési körülményeiről, a gondozásáról bővebb információt a gyűjteményen belül nem sikerült megszerezni, külső hivatkozásként a Wikipédia erre vonatkozó német¹⁸ és angol¹⁹ nyelvű szócikkeit nyújthatnak támpontot. Mindezt figyelembe véve csak a keresési lehetőségek, a találatok minősége és mennyisége az, amely valamilyen támpontot ad a felhasználónak a gyűjteményről.





Az irodalmi művek online megtekinthető szöveges formátumban érhetőek el, amely formátum, hasonlóan a Projekt Gutenberg-DE szövegeihez, le is tölthető. A Zeno gyűjteménynek ez az egyetlen, irodalmi művekhez köthető szolgáltatása. Minden egyéb szolgáltatás a Zenon kívülre mutató linkeken keresztül érhető el.

Többnyelvű digitális könyvtárak

Egy többnyelvű digitális könyvtár elsődleges célja, hogy egyetlen közös rendszerben szolgáltatson hozzáférést különböző nyelvű tartalmakhoz, a lehetőségek szerint minél többféle felületi nyelven. Jelen írásban négy ilyen jellegű könyvtár kerül említésre: az Europeana²⁰ (<http://www.europeana.eu>), a Google Books²¹ (<http://books.google.com>), az IntraText²² (<http://www.intratext.com>) és az International Children's Digital Library²³ (<http://en.childrenslibrary.org>) (4. ábra). A négy könyvtár közül három: az Europeana, az IntraText és Children's Digital Library elsődleges célja más népek, kultúrák, nyelvek megismertetése, míg a Google Books főként keresési orientáltságú, elsődleges célja könyvek lelőhelyének felkutatása.

Europeana

Az Europeana egy internetes portál, amelynek célja, hogy Európa kulturális és tudományos öröksége a nyilvánosság számára elektronikusan vizsgálható legyen. Az Europeana tehát egy felület, egy metaadat-gyűjtemény, egyfajta virtuális könyvtár⁷, amely elérhetőséget biztosít az Európa-szerte digitalizált és tárolt több milliányi könyvhöz, képhez, filmhez, hanganyaghoz, illetve múzeumi tárgyak fotóihoz. Több mint 2200²⁴ (más források szerint közel 1500²⁵) európai intézmény csatlakozott a projekthez, amelynek fő támogatója az Európai Bizottság. A felülethez huszonkilenc különböző nyelven biztosítanak elérhetőséget. Jelen pillanatban azonban ez a szolgáltatás még nem

A	B	C	D
			
Europeana	Google Books	IntraText	International Children's Digital Library

4. ábra Többnyelvű digitális könyvtárak. A bemutatott könyvtárak elsődleges felületi nyelve angol; IP cím szerinti azonosítás alapján, valamint a felhasználó kérésének megfelelően lehetőség van a felületi nyelv átállítására, érdemes azonban szem előtt tartani, hogy a kezelőnyelv módosítása – az esetek többségében – csak részlegesen történik meg

teljes körű, ami annyit takar, hogy még nem készült el a fordítás valamennyi nyelvre, nincs megoldva az oldalak folyamatos fordítása, frissítése sem. Az egyes nyelvekhez, így a magyarhoz is felkínált emberi és gépi fordítás csak részleteiben történik meg. A fordítások eredménye érdekes kombinációja az angol és a magyar nyelvnek, amelyre számtalan példát lehet találni. (Például: „További részletek of an object can be found by clicking on the item in the results list.”²⁶, vagy „Data provider: National Széchényi Library - Országos Széchényi Könyvtár | Tartalom hozzáadása: The European Library | Hungary |.”²⁷).

Az Europeana négy típusba sorolja a tartalmakat:

- Szöveg: könyvek, levelek, levéltári anyagok, disszertációk, versek, újságcikkek, faksimilik, kéziratok és kották.
- Kép: festmények, rajzok, nyomatok, fényképek, múzeumi tárgyról készült fotók, térképek, grafikus tervek, vázlatok és kották.
- Mozgóképek: filmek, híryananyagok és televíziós programok.
- Hanganyag: zene és hangzó szöveg hengerről, kazettáról, lemezzel, rádióközvetítésekből.

A találat elérhetőségét, formátumát, minőségét minden esetben az eredeti szolgáltatóhely határozza meg, amelyhez a 'View item at' hivatkozáson keresztül juthat el a felhasználó.

Az Europeana felhasználói felületéről, annak kezelhetőségéről megjelent egy felmérés, amelyet német kommunikáció szakos egyetemi hallgatókkal végeztek. Érdeklődő olvasók figyelmébe ajánlom az eredeti német tanulmányt és az ennek alapján készült magyar nyelvű recenziót [13] [14]. Az Europeanaról és a hozzá kapcsolódó projektekről részletes leírást találnak Kovácsné Koreny Ágnes cikkében [15], valamint Kerekes Pál már fentebb említett könyvében [16].

Google Books

A felsorolt többnyelvű digitális gyűjtemények közül talán a Google Books a legnépszerűbb, ez viszont nem jelenti azt, hogy az itt képviselt kulturális és tudományos értékek, a találatok hasznosíthatósága egyenesen arányos a népszerűséggel. A Google Books elsősorban egy keresőfelület, amelynek elsődleges célja, hogy a felhasználót a könyvek lelőhelyének megtalálásában segítse. Mindemellett végez digitalizálási munkákat is, illetve átvesz kiadóktól és könyvtáraktól digitalizált

anyagokat, amelyeket megjelenít a felületén, ezzel is segítve a felhasználót a tájékozódásban.

Szemben a korábbi fejezetekben felsorolt gyűjteményekkel, a Google Books a felületén megjelenített könyveknél, nem a megszokott szerzői jogi szabályozást veszi alapul annak eldöntésekor, hogy egy könyvet ingyenesen elérhetővé tesz-e a felhasználó számára vagy sem. A kiadási évet veszi figyelembe, és kiadói engedély is szükséges ahhoz, hogy egy mű, amely egyébként már rég nem esik a szerzői jogi szabályozás hatálya alá, teljes egészében elérhető legyen²⁸. Ellentétben azonban más digitális könyvtárakkal, a kiadók hozzájárulásával, esetenként a legfrissebben megjelent kiadványok egyes részleteibe is betekintést engedélyez.

A Google Books által megfogalmazott szerzői jogi politika következménye, hogy más, a könyvtárakban ingyenesen hozzáférhető, letölthető, kiváló minőségű digitális könyvek ebben a rendszerben még online módon is csak hiányosan érhetőek el, az alábbi üzenet kíséretében: „Ez egy előnézet. A rendszer korlátozza a megjelenő összes oldal számát. Szerzői jogi védelem alatt álló anyag.”

Ahhoz, hogy a sok-sok töredék könyv közül gyorsan ki tudjuk válogatni a teljes műveket, a Google Books 'Speciális Könyvkereső' vagy a Google 'Speciális keresés' szolgáltatását kell használni. Ebben a keresőben a könyvre vonatkozó adatokon túl be kell állítani két további opciót: a 'Keresés' mezőnél a 'Csak teljes nézet' kapcsolót, a 'Tartalom' mezőnél a 'Könyvek' kapcsolót. (Egy már létező találati lista esetén a lista mellett található „Teljes nézet” gombbal is lehet szűkíteni a találati halmazt.) Sajnálatos módon, a találatok száma nem teljes. A kereső rendszer ilyen jellegű következetlenségére nehéz magyarázatot találni. (Például: *Mark Twain* „The Adventure of Tom Sawyer” című művének keresése esetén a kereső mezőben az „intitle:tom intitle:sawyer inauthor:twain” jelenik meg a speciális kereső kitöltése után. Az így megtalált és online teljes egészében elérhető könyvek száma a Google szerint egy. Az előző keresést azonban tovább bővítve a kiadóval – intitle:tom intitle:sawyer inauthor:twain inpublisher:plain inpublisher:label –, újabb teljes könyvre bukkanhatunk.)

Továbbra is igaz azonban, hogy letölteni ezeket a könyveket nem lehet, mivel „Szerzői jogi védelem alatt álló anyag”, ami a Tom Sawyer esetében

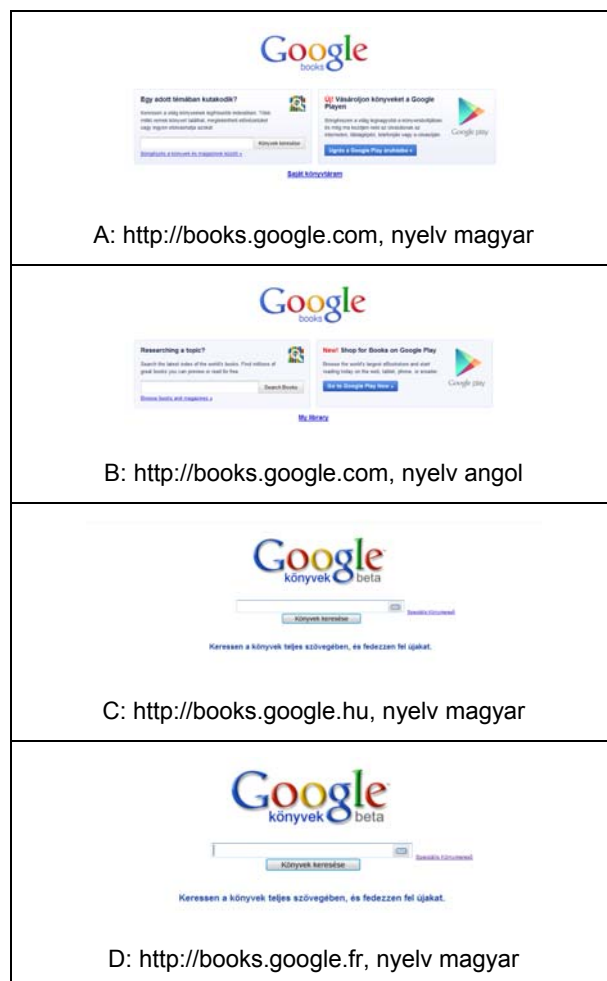
rendkívül meglepő eredmény. Sajnos *Shakespeare*-rel próbálkozva sem lényegesen jobb a helyzet. Egy „Romeo and Juliet” keresést elindítva már találunk is néhány 19. századi kiadást, amely .pdf formátumban letölthető. A gond azonban az, hogy míg a webes felületen a Google-szövegekben lehetséges a keresés, addig a letöltött .pdf formátumokban nem, mivel a lapok képként jelennek meg.

Természetesen ezeknél a találatoknál is a felhasználás módja az, amely nagyban befolyásolja a találat értékét. Ha a felhasználó azzal a szándékkal indította a keresést, hogy megtalálja azokat a könyvtárakat és könyvesboltokat, ahol fellelhetők a „Romeo and Juliet” angol nyelvű példányai, vagy hogy valamilyen digitális formátumban, ám „eredetiben” lásson, olvasson egy 19. századi kiadású Shakespeare kötetet, akkor a legjobb helyen jár. Az *E-koriátok* fejezetben elmondottaknak és a Gallica gyűjteményénél tapasztaltaknak megfelelően (*Gallica fejezet*) a Google Books webes felületén is kétszintű tárolás történik, a felületen az olvasó a szkennelt képet látja, míg lehetőség van a szövegen belüli keresésre is. Itt is igaz azonban, hogy nem a dokumentumon, hanem a gyűjteményen belüli keresést támogatja elsősorban a felület.

Ha a felhasználó a számítógépére, e-book-olvasójára letöltve „csak” olvasásra kívánja a szöveget használni, akkor nem szerencsés választás egy majd’ kétszáz éves kiadás kiválasztása, mivel annak minősége nagyban megnehezíti a folyamatos olvasást, és nem szabad megfélekednünk az időközben megváltozott helyesírási és tipográfiai szabályokról, amelyekhez – ha nem faksimile vagy reprint kiadásról van szó – a kiadók rendszerint hozzáigazítják a szöveget. Ezzel szemben, ha szövegen belüli keresésre, számítógépes szövegfeldolgozásra kívánjuk a könyvet felhasználni, akkor sajnos ezek a találatok nem használhatók, mivel a képként történő tárolás nem teszi lehetővé a szövegen belüli kereséseket.

A Google Books teljes körű szolgáltatása, hasonlóan az Europeanához, csak angolul érhető el, míg egyes szolgáltatások már a kiválasztott nyelven, így magyarul is. Hiányoltam azonban, hogy nincs olyan keresési opciója, amely lehetővé teszi az adott nyelven elérhető összes könyv kilistázását, és nem választhatom meg a felületi nyelvet sem. Ez utóbbi hiányosság egyik következménye, hogy csak a böngésző nyelve állítható, amellyel valamelyest szabályozható a megjelenítendő lap. Magyar

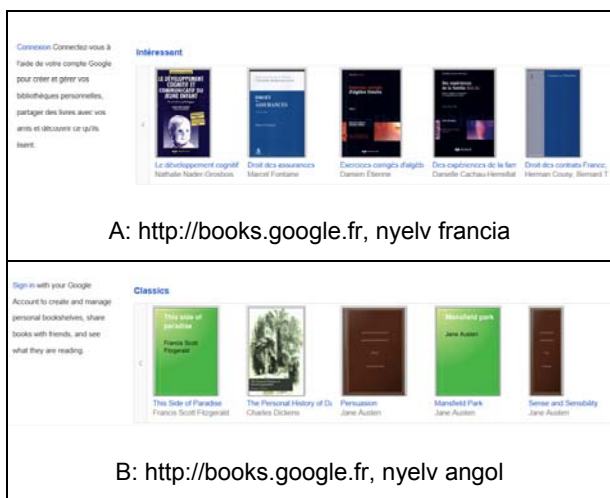
nyelvű böngészőt használva a .com végződésű doménnév esetén az angol felület magyar fordítása (5. ábra A), míg az országgóddal végződő doménnevek esetén a magyar nyitólap (5. ábra C) jelenik meg, függetlenül az országgódtól (5. ábra D). A nyelvek nem megfelelő kezelésének következménye, hogy teljesen kiszámíthatatlan, hogy mikor milyen lap jelenik meg. Példaként érdemes összehasonlítani az .fr végződésű doméint a böngésző nyelvének magyar (6. ábra D), francia (6. ábra A) és angol (6. ábra B) nyelvre állításával.



5. ábra A Google Books nyitólapja különböző végződésű doménnevek és különböző nyelvek esetén

A *Többnyelvű digitális könyvtárak* fejezetben mondtaknak megfelelően a felsorolt digitális könyvtárak közül a Google Books az egyetlen kereső orientáltságú könyvtár. A könyvtár elsődleges célja tehát egy kereső felület biztosítása, amely a könyvek elérhetőségéről tájékoztat, a könyvpiaci, valamint a könyvtári lehetőségek bemutatásával, ki-

egészítve ezt a szövegek online elérhetőségével és esetleges letöltésével. E céljainak maximálisan eleget tesz, és mindemellett elérhetőséget nyújt, még ha csak töredékeiben is, és olykor gyenge minőségben, olyan tartalmakhoz, amelyek mind a hagyományos értelemben vett olvasóközönség számára, mind a keresgélők számára értékes találatokat eredményeznek. További információkért érdemes elolvasni *Bodó Balázs* [17] és *Kerekes Pál* írásait, amelyek részletesen foglalkoznak a „Google Books-jelenséggel” [18].



A: <http://books.google.fr>, nyelv francia

B: <http://books.google.fr>, nyelv angol

6. ábra A Google Books nyitólapja .fr végződésű doménnév esetén, a böngésző francia (fent) és angol (lent) nyelvre állításakor

IntraText

Az IntraText digitális könyvtár igazi különlegesség, ami a szövegek egyedi feldolgozási módját illeti. A szolgáltatás sajátossága, hogy a szövegek konkordancialinkekkel jelennek meg (7. ábra). Egy ilyen hivatkozásra kattintva megjelenik a szóalak teljes, szövegen belül értelmezett konkordancialistája (7. ábra). A lista, hasonlóan a szöveghez, konkordancialinkekkel együtt megmutatja a szóalakokat. A konkordancialisták előállításán és megjelenítésén túl a rendszer statisztikákat is készít. Minden egyes szóalakhhoz megadja a szövegen belüli előfordulási gyakoriságot, valamint a szóalak – szintén szövegen belüli – ábécében és a gyakorisági listában elfoglalt helyét. A szövegről, a szövegben előforduló szóalakokról további statisztikai adatokat és listákat is megjelenít a program: a szöveg hossza, a különböző szóalakok száma, az átlagos ismétlődési ráta, a szóalakok átlagos hosszúsága, a szóalakok szókezdő és szöveg szerinti sorrendje, gyakorisági lista, gyakorisági, kezdő- és utolsó betű szerinti csoportok stb.

Az angol mellett hat másik felületi nyelven is elérhető a szolgáltatás, és ezek között szerepel a magyar nyelv is²⁹. Igen gazdag a nyelvkészlete, mivel 40 különböző nyelven kínál a könyvtár szövegeket. A legkorábbi könyv i.e. 900 körülre tehető, míg szerzői hozzájárulással szép számban találni 21. századi műveket is.



7. ábra Az IntraText digitális könyvtár a szövegek konkordancialinkekkel történő megjelenítését nyújtja (fent); a linkkel ellátott szavakra kattintva megjelenik a kiválasztott szóalak szövegen belüli konkordancialistája (lent)

A könyvtár különlegességét tehát az adja, hogy a konkordancialinkek és -listákon, valamint a szövegből nyert szóalakokra vonatkozó statisztikai adatokon keresztül lehetőséget ad a kiválasztott szöveg nyelvi elemzésére. Az IntraText vitathatatlanul bőséges forrást jelent azoknak a nyelvészeti kutatásokat végzőknek, akik szövegek számítógéppel támogatott nyelvi elemzésével foglalkoznak. Ezen túl az IntraText nyújtotta szolgáltatásokat nagyon jól fel lehet használni mind az anyanyelvi, mind az idegen nyelvű oktatásban, ha a tankönyvi mesterséges és szemiautentikus szövegeken túl igény mutatkozik irodalmi műveken keresztül történő nyelvtanulásra.

International Children's Digital Library

Ha az Intratextet igazi különlegességnek neveztük, akkor az International Children's Digital Library-t (ICDL), „A Library for the World's Children” könyvtárat nyugodtan lehet igazi gyöngyszemnek tekinteni. Mind filozófiájában, mind megjelenésében olyan értékek átadását vállalja, amelyek elsődleges célja a különböző népek és nemzetek egymás közötti kapcsolatainak erősítése, egymás elfogadása, az egymás iránti tolerancia erősítése³⁰, mindezt egy nagyon barátságos, gyerekeknek szóló felületen. 2010-ben ez a könyvtár nyerte el az Award for International Library Innovation díjat³¹.

A könyvtárat elsősorban 3–13 éves gyerekeknek, valamint szülőknek, pedagógusoknak, könyvtárosoknak és más, gyerekekkel foglalkozó felnőtteknek hozták létre, azzal a céllal, hogy be tudják mutatni az egyes kultúrák, társadalmak, népek, életstílusok és életvitelük közötti hasonlóságokat és eltéréseket. A könyvtár olyan könyvek gyűjteménybe foglalását vállalta, amelyek segítik megérteni a gyerekeknek az őket körülvevő dolgokat, valamint a világot globális valójában. További célja a könyvtárnak, hogy kiszolgálja azokat a tudományos munkát végző szakembereket, akiknek a gyermekirodalom a kutatási területe³².

Az ICIDL tizenkilenc különböző nyelven érhető el és hatvanegy nyelven³³ kínál könyveket, amelyek online olvashatók. Olyan könyvek gyűjteménye, amelyek már nyomtatott formában megjelentek és utólag történt meg digitalizálásuk. Szemben sok más, ingyenesen elérhető digitális könyvtárral, ahol csak olyan könyveket tesznek elérhetővé, amelyek már nem esnek a szerzői jogi szabályozás hatálya alá (vagy még azokat sem), ebben a könyvtárban a szerző, illetve a tulajdonos hozzájárulásával bármilyen keletkezési dátumú könyv

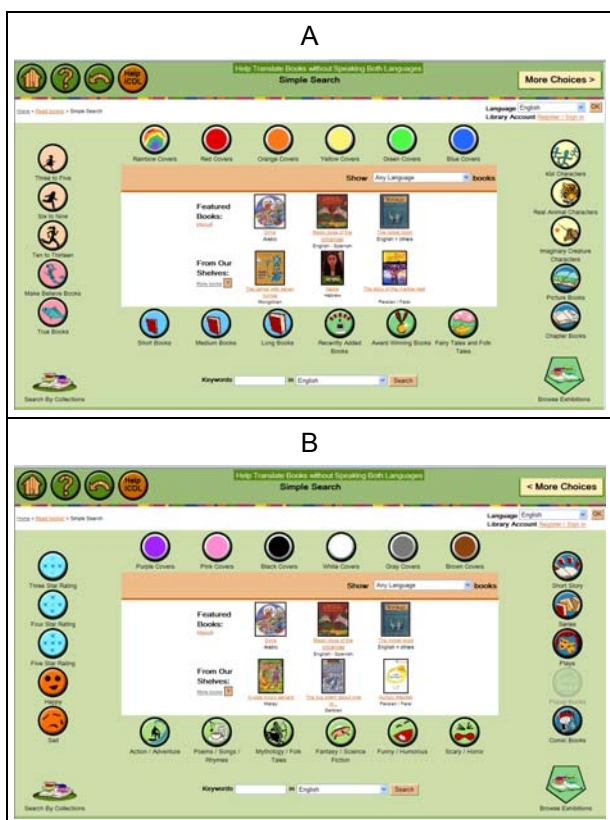
elérhető. A könyvtár egyik célja, hogy a gyerekek hozzájussanak a korábbi korszakok történelmileg jelentős olvasmányain túl a kortárs irodalomhoz is. A könyveket teljes egészében jelentetik meg, soha nem csonkított formában, ez alól kivételek azok a könyvek, amelyeknek jelent meg rövidített, vagy valamilyen más adaptációja nyomtatott formában. Töreksenek arra, hogy egy könyvnek a különböző idegen nyelvű fordításai is bekerüljenek a könyvtárba. Mindezen szempontokon túl igyekeznek olyan könyveket is megszerezni és digitalizálni, amelyek valamilyen díjat nyertek a világ bármely pontján, elfogadva az ottani értékelési rendszert.

Az ICIDL egyszerű keresőjének (Simple Search) kezelőfelülete megjelenésében és kezelésében is rendkívül gyerekbarát, elsősorban a tematikus keresést támogatja, de lehetőség van 80 különböző nyelven kulcsszavas keresésre is. A következő nagy témaköröket ajánlja az egyszerű kereső első, nyitó lapja (8. ábra A): három különböző kategória életkor szerint, két kategóriába szedve az igaz, illetve a kitalált történetek, három különböző kategória terjedelem szerint, újonnan a gyűjteménybe került könyvek, valamilyen díjat kapott könyvek, mesék és népmesék, három kategóriába csoportosítva a gyerekekről, állatokról és kitalált lényekről szóló könyvek, hét kategóriába sorolva a képes és a szöveges könyvek, s a legfontosabb, ami a felsorolásban a végére maradt, de a felületen a legelőkelőbb helyet foglalja el: hat kategóriába sorolva a borító színe. Ugyanazon tartalmak, ám más szempont szerint csoportosítva az egyszerű kereső második lapjáról is elérhető (8. ábra B). Nagyon ritkán látott, ugyanakkor rendkívül felhasználóbarát szolgáltatása ez a könyvtárnak. Elérhető továbbá az egyszerű kereső mindkét lapjáról a könyvtár összetett keresője a 'Search by Collections' gombon keresztül is (8. ábra A és B alsó sarok).

A 'Browse Exhibitions' (8. ábra A és B jobb alsó sarok) gombra kattintva egy olyan lapra jut az olvasó, ahol hasonló témájú könyveket gyűjtöttek kategóriákba, kiállításokba. Minden egyes kiállítás tartalmazza a téma egy összefoglalóját, hivatkozásokat a kiállításon szereplő könyvekhez, egy leírást, amely megmondja, hogy az adott könyv miért került a kiállításhoz, és végül foglalkoztató feladatokat. Jól átgondolt, nagyon értékes gyűjteményt állítottak össze³⁴.

Az ICIDL összetett keresője is egy gyerekbarát felületen keresztül, jelölő négyzetek segítségével, a lehetőségekhez képest interaktív módon kínálja a különböző szempontok alapján történő keresést.

Az ICDL-találatok csak online érhetők el, letöltési lehetőség nincs. Ha az adatátviteli sebesség nem megfelelő, és a betöltés nem történik meg azonnal, a várakozás idejére a képernyőn megjelenik egy igen barátságos százlábú, amely közli a felhasználóval, hogy a betöltés folyamatban van, várjunk türelmesen. A kiválasztott könyv kicsinyített lapjai jelennek meg, ezek navigációs gombként működnek. Rendkívül igényesen, laponként, képként szkennelt digitalizált könyvekhez férünk hozzá, amelyek az olvasó igényeinek megfelelően különböző nagyságokban is megnézhetők. A lapok nagyításán túl gyakran a szöveges részek külön is kinagyíthatók. Ha a könyvtárban létezik a kiválasztott mű fordítása, az eredeti nyelv lecserélhető a fordítás nyelvére, és ily módon a könyvtár anyaga kiválóan alkalmazható nyelvtanuláshoz. A fordításokhoz azonban már nem feltétlenül kapcsolódnak a felsorolt kényelmi szolgáltatások.



8. ábra Az International Children's Digital Library egyszerű keresőjének két lapja (alapértelmezett lap, A³⁵; második lap, B³⁶); az egyszerű kereső elsősorban a tematikus keresést támogatja, amely jó néhány, a gyerekek által preferált kategóriát sorol fel; a különböző kategóriák beszédes, a gyerekek számára könnyen kezelhető gombokon keresztül érhetők el

Összegzés

Az idegen nyelvű digitális könyvtárak összeválogatásával az volt az elsődleges célunk, hogy a magyar olvasó számára bemutassuk, milyen lehetőségek nyílnak más népek, kultúrák megismerésére, hagyományos könyvtárak használatánál jelentkező fizikai határok megszűnésének következtében hogyan lehet ezeket a könyvtári tartalmakat a hagyományos értelemben vett olvasáshoz, illetve a nyelvtanulásban felhasználni, továbbá hogyan tudják a tudományos kutatásokat végző szakemberek kihasználni a könyvtárak szolgáltatásait. Mivel ennek az írásnak a kereteit meghaladja, nem volt célunk a könyvtárak kategorizálása, rangsorolása. Az elsődleges cél a kiválasztott könyvtárak könyv- és szövegtartalmának felhasználói oldalról való, gyakorlati szempontokat figyelembe vevő megközelítése volt, külön hangsúlyt fektetve az állományok különböző formátumaira és azok elérhetőségére.

A könyvtárak nagy száma miatt mindenképpen indokolt volt a válogatás, mivel egyetlen írás keretében nincs lehetőség az idegen nyelvű könyvtárak teljes körű bemutatására. A cikkben említett és/vagy bemutatott digitális könyvtárakra azért esett a választás, mert egy, vagy akár több olyan jellemzővel is rendelkeznek, amelyek miatt figyelemre érdemesek. Lehet ez az elérhetőség, a méret, a többnyelvűség, a fájlformátumok minősége és száma, a megjelenítés minősége és módja, a könyvtár ismertsége, népszerűsége, a könyvtár által képviselt értékek. Célunk volt továbbá az is, hogy rávilágítsunk a kiválasztott könyvtárak előnyeire, megmutatva, hogy miért érdemes ezeket látogatni. Esetenként, ha ez indokolt volt, az adott könyvtár hiányosságai is említésre kerültek. Érdekes azonban szem előtt tartanunk, hogy a hagyományos értelemben vett fizikai korlátok megszűnésével az olvasónak bármikor lehetősége van egy másik gyűjtemény meglátogatására, vagy a kiválasztott gyűjtemény egy későbbi időpontban történő ismételt látogatására, annak reményében, hogy a lehető legrövidebb időn belül megfelelő találatot jussunk.

A digitális könyvtárak sajátosságaiból adódik, hogy könnyű navigálni a könyvtárak között, amit még tovább egyszerűsíthet egy jól kialakított kezelőfelület, amelyre az Europeanat láttuk példának. További jellemzője ezeknek a könyvtáraknak a szolgáltatások folyamatos bővülése. A tartalmi gyarapodáson túl a szolgáltatások bővülése is nagyban befolyásolhatja a könyvtár használhatóságát. Az

egyik legfontosabb szempont lehet a hozzáférés módja és a felkínált formátumok száma. Az utóbbi évek nagy nyertese a Gallica, amely a korábbi kezdetleges, nehezen elérhető felületét, nehézkesen kereshető webhelyét lecserélte egy jól működő online felületre. A lehetséges fájlformátumok bővítésében a Project Gutenberg jár az élen, amely az elektronikus olvasó eszközök megjelenéséhez igazodva a korábbi .html és .txt fájlokat kibővítette az új formátumokkal. Hasonlóan, az új e-olvasó-eszközökhöz igazodva, az ICDL is kialakította az iPad és az iPhone eszközökön történő olvasás lehetőségét, mivel ennek a könyvtárnak a tartalma csak online érhető el. Új könyvtárak megjelenése leginkább a speciális igényeket kielégítő témákban, szolgáltatásokban valószínűsíthető, de láthatuk a német példán keresztül, hogy általános, nagy, nemzeti könyvtárak megjelenése is várható még az elkövetkező időszakokban.

A digitális könyvtárak megjelenésével egyes fizikai korlátok megszűntek, viszont keletkeztek újak, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni a szolgáltatások értékelésekor. Ilyen újkori fizikai korlát lehet a digitális írástudás hiánya, a fájlok elérhetőségének módja, egyes formátumok hiánya. Nem szabad tehát elfelejtenünk, hogy a digitális könyvtárak és könyvek értékét jelentősen befolyásolják a felhasználó lehetőségei és céljai. A felhasználó keresési szándékai, eredeti célkitűzései azok a kiindulási feltételek, amelyek eldöntik, hogy a találatok értékesnek tekinthetők-e vagy sem. A találatok azonban csak akkor tekinthetők teljes értékűnek, ha a digitális könyvtár által nyújtott szolgáltatások lehetővé teszik a szükséges hozzáférést.

Hivatkozások

- 1 VERNE, J.: Around the World in Eighty Days. Audio Book, computer-generated. <http://www.gutenberg.org/files/8982/mp3/8982-002.mp3>. Feltöltés: 2005. szeptember 1. Letöltve: 2011. november 1.
- 2 Aesop's Fables Volume 1 The Goose That Laid The Golden Eggs. Audio Book, human-read. <http://www.gutenberg.org/files/19616/mp3/19616-02.mp3>. Feltöltés: 2006. október 26. Letöltve: 2011. november 1.
- 3 GÁRDONYI Géza: Az én falum. Kék pille. MVGYOSZ hangoskönyvek. <http://mek.oszk.hu/03000/03082/mp3/1691af05.mp3>. MEK-be került: 2005. szeptember 1. Letöltve: 2011. november 1.
- 4 Project Gutenberg. <http://www.gutenberg.org/>. Módosítva: 2011. szeptember 24. Letöltve: 2011. november 1.
- 5 Project Gutenberg Australia. <http://www.gutenberg.net.au/>. Módosítva: 2011. január 5. Letöltve: 2011. november 1.
- 6 ManyBooks. <http://www.manybooks.net/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 7 Partners, Affiliates and Resources http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:Partners%2C_Affiliates_and_Resources. Módosítva: 2011. július 12. Letöltve: 2011. november 1.
- 8 Classic Bookshelf. <http://www.classicbookshelf.com/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 9 Aesop's Fables. <http://www.aesopfables.com/>. Módosítva: 2011. március 28. Letöltve: 2011. november 1.
- 10 The CD and DVD Project From Project Gutenberg, the first producer of free ebooks. http://www.gutenberg.org/wiki/Gutenberg:The_CD_and_DVD_Project. Letöltve: 2012. május 21.
- 11 Free eBooks by Project Gutenberg. <http://www.gutenberg.org/>. Letöltve: 2012. május 21.
- 12 Bibliothèque nationale de France, Gallica. <http://gallica.bnf.fr/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 13 Ebooks Libres & Gratuits. <http://www.ebooksgratuits.com/ebooks.php>. Letöltve: 2011. november 1.
- 14 VERNE, J.: Le tour du monde en quatre-vingt jours (63e édition). <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k64707h/f8.vocal.r=langEN>. Letöltve: 2011. november 1.
- 15 Deutsche Digitale Bibliothek. Portal für Kultur und Wissenschaft. <http://www.deutsche-digitale-bibliothek.de/index.htm>. Letöltve: 2011. november 1.
- 16 Projekt Gutenberg-DE. <http://gutenberg.spiegel.de/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 17 Zeno, der größten deutschsprachigen Volltextbibliothek. <http://www.zeno.org/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 18 Zeno.org. <http://de.wikipedia.org/wiki/Zeno.org>. Letöltve: 2012. május 21.
- 19 Zeno.org. <http://en.wikipedia.org/wiki/Zeno.org>. Letöltve: 2012. május 21.
- 20 Europeana. <http://www.europeana.eu/portal/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 21 Google Books. <http://books.google.com/>. Letöltve: 2011. november 1.
- 22 IntraText. <http://www.intratext.com/>. Módosítva: 2011. november 10. Letöltve: 2011. november 11.
- 23 International Children's Digital Library. <http://en.childrenslibrary.org/index.shtml>. Letöltve: 2011. november 1.

- ²⁴ Facts & Figures. Europeana Professional knowledge-sharing platform. <http://pro.europeana.eu/web/guest/about/facts-figures>. Letöltve: 2012. május 21.
- ²⁵ Europeana: think culture. <http://europeana.eu/portal/aboutus.html>. Letöltve: 2012. május 21.
- ²⁶ Találatok az Europeanában. http://europeana.eu/portal/usingeuropeana_results.html. Letöltve: 2012. május 21.
- ²⁷ Tom Sawyer kalandjai. <http://www.europeana.eu/portal/record/92006/03192429733FFC6DE8A9A5ED2584869FCD5C6882.html?start=2&query=mark+twain+tom+sawyer>. Letöltve: 2012. május 21.
- ²⁸ Please note that many classic novels whose original editions are in the public domain have been republished, often with additional content, and we treat these newer editions as copyrighted works. Google respects and protects the copyrights of all publishers, and in-copyright editions of these works are not available for download: Why is the Download button only available on some books? <http://books.google.com/support/bin/answer.py?hl=en&answer=44666>. Letöltve: 2011. november 1.
Mit lát a képernyőn, amikor a Google Könyvkeresőben keres. <http://www.google.com/googlebooks/screenshots.html>. Letöltve: 2011. november 1.
- ²⁹ Catalogue by Language. Magyar. <http://www.intratext.com/HUN/>. Az IntraText formátum. <http://www.intratext.com/Aiuto/HUN/>. Módosítva: 2011. november 10. Letöltve: 2011. november 11.
- ³⁰ Mission statement: The mission of the International Children's Digital Library Foundation (ICDL Foundation) is to support the world's children in becoming effective members of the global community - who exhibit tolerance and respect for diverse cultures, languages and ideas -- by making the best in children's literature available online free of charge. The Foundation pursues its vision by building a digital library of outstanding children's books from around the world and supporting communities of children and adults in exploring and using this literature through innovative technology designed in close partnership with children for children.
- ³¹ The International Children's Digital Library won the American Library Association President's 2010 Award for International Library Innovation. The ICDL was also named one of 25 Best Websites for Teaching and Learning by the American Association of School Librarians. International Children's Digital Library. Mission Statement. <http://en.childrenslibrary.org/about/mission.shtml>. Letöltve: 2011. november 11.
- ³² International Children's Digital Library. Collection development policy. Version 8.2. <http://en.childrenslibrary.org/about/collection.shtml>. Módosítva: 2005. március 7. Letöltve: 2011. november 11.
- ³³ Library Fast Facts. International Children's Digital Library. <http://en.childrenslibrary.org/about/fast-facts.shtml>. Letöltve: 2012. május 21.
- ³⁴ International Children's Digital Library. Exhibitions. <http://www.childrenslibrary.org/icdl/ExhibitionList?ilang=English>. Letöltve: 2011. november 11.
- ³⁵ International Children's Digital Library. Simple Search 1. lap. <http://www.childrenslibrary.org/icdl/SimpleSearchCategory?ilang=English>. Letöltve: 2011. november 11.
- ³⁶ International Children's Digital Library. Simple Search 2. lap. <http://www.childrenslibrary.org/icdl/SimpleSearchCategory?ids=&langid=&pnum=1&cnm=2&text=&lang=English&ilang=English>. Letöltve: 2011. november 11.

Irodalom

- [1] KOEHLER, W.: Digital libraries, digital containers, „library patrons”, and visions for the future. Emerald Group Publishing Limited, 22. köt. 5. sz. 2004. p. 401–407. ISSN 0264-0473 DOI 10.1108/02640470410561910.
- [2] KERÉKES Pál: E-book kalauz. Az elektronikus könyv kisenciklopédiája. Budapest, Kossuth Kiadó, 2011. Az elektronikus könyv formátumai. p. 110.
- [3] KERÉKES Pál i. m. p. 37.
- [4] ESHET, Y.: Digital literacy: A new terminology framework and its application to the design of meaningful technology-based learning environments. = ED-MEDIA 2002 Work Conference on Educational Multimedia, Hypermedia & Telecommunications. Proceedings (14th, Denver, Colorado, June 24–29, 2002). <http://www.eric.ed.gov/PDFS/ED477005.pdf>. Letöltve: 2011. november 11.
- [5] JUKES, I. – DOSAJ, A.: Understanding Digital Children (DKs). Teaching and Learning in the New Digital Landscape. Prepared for the Singapore MOE Mass Lecture, 2006. <http://edorigami.wikispaces.com/file/view/Jukes+-+Understanding+ Digital+Kids.pdf>. Letöltve: 2011. november 11.
- [6] KRESS, G.: Literacy in the new media age, 2003. p. 5–8. http://seminar.net/index.php?option=com_content&task=view&id=39&Itemid=1. Letöltve: 2011. november 11.
- [7] KERÉKES Pál i. m. p. 37.
- [8] KOLTAY Tibor – ÖRDÖGNÉ KOVÁCS Mónika: Digitális könyvtári témák a könyvtárosképzésben: A képzés Jászberényben és Szombathelyen. = Könyvtári Figyelő, 52. köt. 4. sz. 2006. p. 485–496. <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2006/4/koltay.html>. Letöltve: 2011. november 1.

- [9] CHOWDHURY, G. – CHOWDHURY, S.: Bevezetés a digitális könyvtárak világába. Introduction to digital libraries. London, Facet, 2003.
- [10] KOLTAY Tibor: Bevezetés a digitális könyvtárak világába. = Könyvtári Figyelő, 49. köt. 4. sz. 2003. <http://ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2003/4/koltay3.html>. Letöltve: 2011. november 1.
- [11] KERÉKES Pál i. m.
- [12] LEBERT, M.: A Short History of eBooks., Toronto, University of Toronto, 2009. <http://www.gutenberg.org/ebooks/29801>. Letöltve: 2012. március 24.
- [13] SCHWEIBENZ, W.: Eine erste Evaluation de Europeana: Wie Benutzer das „Look & Feel“ des Prototypen der Europäischen Digitalen Bibliothek beurteilen. = Information Wissenschaft und Praxis, 61. köt. 5. sz. 2010. p. 277–284.
- [14] SZIVI Zsófia: Az Europeana felhasználói értékelése – az első tapasztalatok. = TMT, 58. köt. 5. sz. 2011. p. 230–231.
- [15] KOVÁCSNÉ KORENY Ágnes: Europeana Libraries – egy új európai projekt. = TMT, 58. köt. 7. sz. 2011. p. 283–299.
- [16] KERÉKES Pál i. m. p. 78.
- [17] A Google Books és a magyar könyvpiac. <http://prezi.com/v3yggkwst5qz/google-books-es-a-magyar-konyvpiac/>. Letöltve: 2012. március 24.
- [18] KERÉKES Pál i. m. p. 140.

Beérkezett: 2012. VI. 5-én.



Gábor Dénes-díj, 2012. Pályázati felhívás

A korábbi évekhez hasonlóan, ez évben is meghirdetésre kerül a Gábor Dénes-díj, mely a civil szféra egyik legnevesebb műszaki alkotói elismerése ma Magyarországon. A díjjal ez évtől már nemcsak a hazai műszaki és természettudományi felsőoktatás képviselőit, a jelentősebb ágazatok, illetve iparágak (energetika, távközlés/információs technológiák, gépipar/járműipar, számítástechnika, biotechnológia/gyógyszeripar, mezőgazdaság/környezetvédelem, stb.) kutató-fejlesztő szakembereit kívánjuk elismerni és további alkotó munkára ösztönözni, hanem első ízben a határainkon túl élő magyar származású szakembereket is, akik a villamosenergia-ipar területén, illetve az ezzel szimbiózisban lévő diszciplínákban az elmúlt 5 évben, kiemelkedően eredményes mérnöki munkát folytattak, illetve kiemelkedő kutatói teljesítményt nyújtottak, vagy eredeti felfedezést tettek. Ennek értelmében 2012 decemberében, Gábor Dénes munkásságának és humanista gondolkodásmódjának szellemében, ismét ünnepélyes keretek között a megszokottnál több kategóriában kerül átadásra a pénzdíjjal is járó elismerés. A felterjesztési felhívás és az egyes kategóriákra vonatkozó kiírások, valamint háttéranyagok a

<http://www.novofer.hu/alapitvany/tartalom/menu/76>

weboldalon érhetőek el.

A felterjesztések leadási **határideje: 2012. október 10.**

Dr. Gyulai József, a kuratórium elnöke

Bárány Emese, sajtómunkatárs



Javaslatok nyilvános és vállalati könyvtárak sikeres jövőbeli működéséhez: egy német tanulmány

A kölni egyetem információs központjának munkatársai vállalati és nyilvános könyvtárakban, illetve információs központokban 2005 és 2010 között elvégzett kutatásait ismertetik. A világ az utóbbi 10 évben erősen megváltozott, az internet teljesen áthatja a hétköznapokat, a végfelhasználók komoly jártasságot szereztek az információkeresésben és ezért a döntéshozók fejében – az egyre nehezebb gazdasági körülmények között – megfordulhat az a gondolat, hogy könyvtárakra és információs központokra nincs is feltétlenül szükség. A 2007-ben hatályossá vált németországi felsőoktatási törvény például már nem teszi kötelezővé könyvtár fenntartását, aminek következtében az újonnan induló magánegyetemeknek már nincs saját könyvtár, csak a hozzáférést teszik lehetővé más intézmények elektronikus forrásaihoz.

Megvizsgálták, hogy egyes vállalati könyvtárak miért nem tudtak megmaradni. Az alábbi okokra vezetnek vissza a sikertelenségüket:

- Csupán az információt terjesztették, és a végfelhasználók úgy gondolták, hogy ők is mindent gyorsan meg tudnak találni.
- Az ügyfelek nem érezték úgy, hogy információs szakemberek többletértéket tettek volna hozzá a keresésekhez, vagyis azt a következtetést vonták le, hogy erre a munkára ők is képesek.
- A profi információs szakértelmet a legfelső vezetés nem ismerte fel, nem látta meg, a könyvtárosok és információs szakemberek munkája „lát-hatatlan” maradt.
- A vállalatba nem integrálódott szervesen a könyvtár vagy az információs központ, szigetszerűen tevékenykedett, nem épült be a legfontosabb projektekbe, folyamatokba, munkája nem vált nélkülözhetetlenné.

A nyilvános könyvtárakban online és offline kérdőívekkel végzett kutatások a következő eredményeket hozták:

- a felhasználók több és más nyitvatartási időket vártak el a könyvtáraktól;
- kívánásaikat nem hagyományos utakon is el szeretnék volna juttatni a könyvtárosokhoz.

Következtetések: többféle 24/7 szolgáltatást kell nyújtani az interneten, új módokon kell fogadni az információs igényeket és új utakon kell megtanulni ezek kielégítését. Egy másik trend, hogy a felhasználók igénylik az információkeresést tanító tréningeket, a szakembertől csak a komplexebb feladatok elvégzését várják el. Nem kell mindenkit kiszolgálni a vállalatnál vagy intézménynél, a megfelelő információt kell nyújtani a megfelelő helyen, időben és személynek: de erről a tevékenységről értesüljön a vezetés, a jó könyvtárosoknak el kell tudni adni magukat: fontos a marketing.

A szerzők a fennmaradás alábbi kritikus sikertényezőit fogalmazzák meg a sikertelen és ezért megszűnő könyvtárak és információs központok példáiból okulva, a kutatásaik eredményeit alapul véve.

Külső (menedzsment, szervezet) sikertényezők

1) *Tedd magad láthatóvá (az ügyfelek ismerjék el)!*

A megfelelő információt kell eljuttatnod a megfelelő helyre. Az egész vállalat lássa a szolgáltatott információkat, a legfontosabb felhasználók értékeljék őket, és a legfelső vezetés is ismerje fel a nyújtott információk fontosságát, szükségességét, hasznát. Alapvető a szerény, de hatékony marketingtevékenység.

2) *Munkád eredménye legyen mérhető!*

Fontosságod elismertetése után a következő lépés, hogy munkád eredménye legyen számokban is kifejezhető: mutasd ki számokkal és adatokkal,

hogy a szolgáltatott információk segítségével milyen hasznot, bevételt termeltél a vállalatnak, mennyire nélkülözhetetlen a munkád.

3) Kapcsolódj más vállalati részlegekhez (kezdeményezz együttműködést)!

Együtt kell működnöd a vállalat más egységeivel, új könyvtári szolgáltatások bevezetése érdekében lényeges a szoros kapcsolat az IT szakemberekkel. Fontosabb partnerek lehetnének még a kutatást–fejlesztést végző részlegek és a piackutatók, marketingesek. Ahol van tudásmenedzsment-részleg, ott együttműködhetsz velük a vállalati tudás megőrzésére vonatkozó tevékenységekben.

Belső sikertényezők

4) Független és önálló felhasználókat nevelj!

A legjobb informatikai írástudással kétség kívül az információs szakemberek és könyvtárosok rendelkeznek, ezért feladatuk a felhasználók folyamatos képzése. Kínálj online tanfolyamokat, hogy az egyszerűbb kereséseket a felhasználóid is eredményesen el tudják végezni, de a bonyolultabb információkeresési kérések elvégzése maradjon a tied, a professzionális szakember feladata. Követelmény a vállalati könyvtárossal szemben, hogy a vállalkozás szakterületein is szerezzen képzettséget. A „dupla tudású” szakemberek a speciális szakterületi tudást kombinálni tudják az információkeresési szaktudással.

5) Ágyazd be magad az intézményedbe, ne elszigetelten működj!

Ne magadban tevékenykedj a könyvtárban vagy az információs központban, hanem vegyél közvetlenül részt a projektekből, a kutatásokban már a legelejétől. Az egyszemélyes, elszigetelt, olvasókra váró könyvtár kiment a divatból. Dolgozz együtt a kollégákkal, keresd a releváns információforrá-

sokat, vegyél részt a szabadalom- és marketingkutatásokban. Érdekes gyakran felhasználói elégedettségméréseket is lebonyolítani, hogy a felhasználók igényeit jobban megismerd.

6) Bővítsd az állományodat és a szolgáltatásaidat!

A felhasználók igényeinek és kutatási szokásainak változását kövesd állományod (a virtuális információforrásokat is beleértve) és szolgáltatásaid módosításával. Használd a modern webkettes (wiki, blog, RSS) eszközöket az információforrások kibővítésére.

7) Vegyél fel új témákat napirendre!

Térképezd fel, hogy mely területek a legfontosabbak a vezetés részére. Évekkel ezelőtt fontos téma volt például a minőségbiztosítás, manapság divatos a kockázatkezelés.

A fentebbiekből a harmadik és az ötödik pont alatt tárgyaltak megvalósításához szükség van a munkatársak színvonalas kommunikációjára, hogy képesek legyenek új projektek gyors adaptálására és a megszokott keretek módosítására. Az információs szakembertől is elvárják azt, hogy könyvtárosi tudása továbbadásán kívül értsen az üzleti adminisztrációhoz: elemzések, SWOT analízis stb. készítéséhez és oktatásához. Csak nyitott, jól kommunikáló, magasan képzett emberek tudnak valós igényfelmérés után új szolgáltatásokat bevezetni.

/SEIDLER-DE ALWYS, Ragne – FÜHLES-UBACH, Simone: *Success factors for the future of information centres, commercial and public libraries: a study from Gemany.* = *Interlending and Document Supply*, 38. köt. 3. sz. 2010. p. 183–188./

(Burmeister Erzsébet)

Könyvtárosok szerepváltása az új infotechnológiai korszakban

Háttér

A felsőoktatásban jelentős változások történtek az elmúlt évtizedekben. Az informatikai eszközökkel segített képzés lehetővé teszi, hogy a diákok saját

módszerüknek és tempójuknak megfelelően tanuljanak, igényeiknek megfelelően aktívan alakítsák a tudásszerzési folyamatot. Ez a váltás, valamint az élethosszig tartó tanulás általánossá válása komoly kihívást jelent a könyvtáraknak, amelyek az

oktatás és képzés „alapkövei”. A könyvtárosoknak nemcsak megfelelő ismeretekkel kell rendelkezniük a számítógépes eszközök és szolgáltatások kezelésében, hanem oktatniuk is kell ezeket a készségeket a felhasználóknak, hogy azok önállóan is képesek legyenek információk igényeik kielégítésére. A web indulása óta hatalmas mennyiségű digitális tartalom vált elérhetővé, és sok tanár megragadta az alkalmat, hogy beépítse ezeket a forrásokat a tananyagába. A hatékony webes keresőgépek megjelenése és az oktatási intézményekben a diákok rendelkezésére bocsátott számítógéphasználat egyeseket arra a következtetésre vezetett, hogy egyetemi könyvtárosokra esetleg már nem is lesz szükség. Bár ez a jóslat nem vált be – néhány kivételtől eltekintve nem alakult ki tisztán elektronikus könyvtárak –, de a könyvtárak és a könyvtárosok szerepe kétségtelenül megváltozott. Fontos új feladat lett például, hogy a könyvtárosok segítsék a tanszékeket az oktatásban és az egyetemi hallgatókat a tanulásban. A könyvtárosoknak meg kell ismerniük azt, ahogyan ügyfeleik a könyvtári szolgáltatásokat és információforrásokat használják, figyelniük és értelmezniük kell az elektronikus források hatásait az informálódási szokásaikra, és alkalmazkodniuk kell ezekhez.

A könyvtárlátogatók különböző csoportokba sorolhatók információk írástudás szempontjából, és eltérő szintű, illetve jellegű számítógép-, internet- és könyvtárhasználati oktatást igényelnek. Különösen igaz ez az orvosi szakkönyvtárakra, amelyeknek nemcsak az orvostanhallgatókat kell kiszolgálniuk, hanem a használók közé tartoznak a gyakorló orvosok is, akiknek azonnali, egy adott páciens betegségével kapcsolatos információk igényeik vannak, valamint a kutatók, akiknek viszont alapos irodalomkutatásra van szükségük valamilyen tudományos témában. Egyes könyvtárosok az egészségműveltséget terjesztő mozgalomba is bekapcsolódnak, és egészségügyi információk szakembereként segítik a nagyközönség tájékoztatását.

Az információs technológia hatása a könyvtárakra

Az új digitális technológiák jelentős hatással vannak a könyvtárakra. Bár nem az internet az egyetlen ilyen új tényező ebben a forradalomban, kétségtelenül ez változtatta meg leginkább a helyzetet: a web és a keresőgépek jelenleg a legjobb eszközök az információkhoz való hozzáféréshez és azok kezeléséhez. A könyvtárosoknak azonban nem sok befolyásuk van arra, hogy a diákok mit

találnak, vagy mit nem találnak meg az interneten. Nagy feladat a digitális eszközök, a nyomtatott források, az önirányított tanulás és az online tanácsadás integrálása a szemtől szemben történő mentorálással. A technológia okozta változások erősítik a konstruktivista tanulási modell irányába elmozduló pedagógiai trendet; az oktatási terveket annak alapján ítélik meg, hogy mennyire tanulóközpontúak, és hogy mennyire válnak személyes tanulási akciótervvé.

A web 2.0, vagyis a megosztáson és az együttműködésen alapuló közösségi média szintén fontos eszköz könyvtári szempontból. A webkettes világnak öt fő jellemzője van: a felhasználók által létrehozott tartalom, a kollektív tudás, az információ megosztása, a hálózat hatása (minél többen használják, annál értékesebbé válik mindenkinek az adott szolgáltatás), és a nyíltság (nyílt szabványok, szabad forráskódú szoftverek, szabadon felhasználható és újrahasznosítható adatok, a nyitott innováció szellemében zajló munka).

Hasonlóan drámai változásokat okoz az a folyamat, amikor egy korábban statikus csatorna, amelyen át egy kiadó eljuttatta a tartalmat a fogyasztóhoz, fokozatosan interaktívvá alakul, és kezd elmosódni a határ a tartalom előállítója és felhasználója között, s egyre inkább a közös érdeklődés kerül a középpontba. A könyvtárak például bevonhatják a diákokat az információk műveltség oktatásába, a tananyagba beépíthetők a felhasználók által létrehozott tartalmak olyan közösségi helyekről, mint a Wikipédia, a YouTube, a Facebook, a Twitter, a Flickr, a Digg stb. Ezek az eszközök hasznos információ- és hírforrások lehetnek az egyetemen zajló eseményekkel kapcsolatban is, és a könyvtár aktív szerepet játszhat ezek összegyűjtésében, illetve abban, hogy a fontosabbakra felhívja a figyelmet.

Egyre több tanár használja ki az újfajta internetes felületeket, és nemcsak úgy, hogy online elérhetővé teszi a tananyagait, hanem visszajelzési, kommentálási lehetőséget is biztosít a diákjainak, például fórumok formájában. Hasznos lehet, ha a könyvtárosok figyelemmel kísérik ezeket a fórumokat, hogy szükség esetén közvetlen segítséget tudjanak nyújtani a hallgatóknak, illetve hogy ötleteket merítsenek szolgáltatásaik javításához.

Néhány könyvtáros („*Valibrarian*”) már a Second Life virtuális világában is megjelent, hogy oda is közvetítse a könyvtári szolgáltatásokat. Bár még kérdéses, hogy mekkora potenciál van a Second

Life oktatási célú használatában, és vannak olyan könyvtárosok is, akiket elriaszt ez a teljesen új világ, de érdemes kísérletezni az új lehetőségekkel, és avatarok segítségével könnyen elérhetővé tenni a könyvtárat a felhasználók számára ebben a környezetben is.

A legfigyelemreméltóbb új fejlemény a hordozható és személyes web megjelenése, amely lehetővé tette a „mobil könyvtár” (*m-library*) megszületését is. A mobil könyvtár jelenség hasonló helyzetben van most, mint amilyenben az elektronikus könyvtár volt egy-két évtizeddel ezelőtt: egyaránt tekinthető ígéretnek, fenyegetésnek és kihívásnak. Mindenképpen megvan benne az a lehetőség, hogy korábban elhanyagolt rétegekhez is eljuttassa a könyvtári szolgáltatásokat, illetve hogy elősegítse a mikroszintű tanítást és tanulást. A mobil eszközre alapozott oktatási rendszerek a PDA-k (kézi számítógépek) elterjedésével jelentek meg. Kezdetben csak jegyzetelésre használták a diákok ezeket a készülékeket, de később egyes oktatók tananyagokat is készítettek rájuk, sőt a tankönyvkiadók és adatbázis-forgalmazók is elkezdték a termékeik mobil verzióit terjeszteni. A PDA-k egyik érdekes könyvtári alkalmazása a finn *Oulu Egyetem* „SmartLibrary” nevű tájékoztató rendszere, amely egy térképen mutatja a keresett könyv vagy részgyűjtemény helyét. A mobil technológia könyvtári célú használatában még sok lehetőség és tennivaló van, de a legújabb eszközök túl drágák ahhoz, hogy a könyvtárak ilyenekkel szereljék fel az alkalmazottaikat és az olvasóikat. Az *m-learning*-nek, vagyis a mobilalapú tanulásnak is megvannak a maga korlátai: az eszközök memóriakapacitása nem túl nagy, a készülékeket rendszeresen tölteni kell (az akkumulátor teljes lemerülése esetleg adatvesztéshez is vezethet), a grafika nehézkes rajtuk, különböző platformok terjedtek el (pl. többféle, kisméretű képernyő), az eszközök gyorsan elavulnak, a mobil hálózat több egyidejű felhasználó esetén érezhetően lelassulhat.

Az egyetemi könyvtárak szerepe az oktatásban

A könyvtárosok azon túl, hogy hozzáférést nyújtanak a tanításhoz és a tanuláshoz szükséges információforrásokhoz, sokszor aktívan is részt vesznek az oktatási folyamatban, bár ez a szerep nem mindig és nem mindenki által elfogadott. Ahhoz, hogy a könyvtárosokat tanárként is elismerjék, magas szintű információs műveltséggel kell rendelkezniük, és kölcsönös tiszteleten alapuló

együttműködést kell kialakítaniuk a tanszékekkel. A könyvtárosok és a tanszéki oktatók közötti jó kapcsolat segíti a közösségi érzés kialakulását, a közösségi viszony pedig további együttműködési lehetőségeket teremt. A kooperáció egyik formája, amikor az oktatók „könyvtárostársakkal” dolgoznak együtt, akik segítenek beépíteni különféle információmenedzselési tudáselemeket a tananyagaikba. Egy másik mód, amikor a könyvtáros „épül be” egy távoktatási kurzusba, vagyis figyeli az ott folyó kommunikációt, és szakszerű segítséget nyújt a felmerülő információs igényekhez. Ez a könyvtárosságnak egy nagyon felhasználóközpontú formája, amely az igénylő számára a legmegfelelőbb módon – legyen az valamilyen online csatorna, vagy videokonferencia, vagy mobil technológia, vagy személyes találkozás – juttatja el a könyvtári szolgáltatást.

2004-ben a *Rigis University* rendezett egy műhelymegbeszélést a tanszék–könyvtár kapcsolat témájában, ahol az oktatók többek közt ilyen javaslatokat fogalmaztak meg a könyvtárosok felé: segítsék a diákokat az online források használatának és kritikai értékelésének megtanulásában;

- kutassák fel az egyes tantárgyakhoz kapcsolódó speciális információforrásokat;
- adjanak áttekintést a szerzői jogokkal kapcsolatos alapvető tudnivalókról;
- mutassák be részletesen, hogy hogyan lehet a könyvtárat távolról használni;
- mi az, ami elérhető teljes szöveggel és mit lehet igényelni;
- fogalmazzanak meg közepesen nehéz, könyvtárhasználati feladatokat az online kurzusok résztvevőinek.

A könyvtárosok oktatásban játszott szerepével foglalkozó publikációkban további ötleteket is lehet találni, például:

- a könyvtárosok az új oktatási technológiák kezdeti tesztelői, népszerűsítői, hozzáértő alkalmazói és támogatói lehetnek;
- a könyvtárosok a tanárokkal együtt új programokat és szolgáltatásokat fejleszthetnek ki, amelyek a tanulás újfajta formáira koncentrálnak;
- segítséget nyújthatnak a tanulóterekben a speciális szoftverek (pl. GIS, SAS, Mathematica) és hardverek (pl. multimédia állomások, rajzgépek, szkennerek) használatában;
- olyan online tutoriókat és útmutatókat készíthetnek, amelyek segítségével az egyetemi hallgatók és dolgozók a saját időbeosztásuk és tempójuk szerint tanulhatnak.

Az alapvető könyvtári ismereteket oktató – lehetőleg rövid és moduláris szerkezetű – tananyagok különféle témákat dolgozhatnak fel, pl.: bevezetés a könyvtári kutatásba, a csak helyben használható gyűjtemény bemutatása, az online referenzforrások használata, hivatkozások értelmezése, egy szerző további munkáinak kikeresése, újságcikkek és műsorok átiratainak megtalálása, a helyi könyvtárban nem található anyagokhoz való hozzájutás lehetőségei, konferenciaanyagok felkutatása. A jól elkészített webes tutoriálok ugyanolyan hatékonyak lehetnek, mint a hagyományos tantermi oktatás. Aktív tanulásra bátorítanak és lehetővé teszik a tanulóknak, hogy felmérjék, mennyire sikerült elsajátítaniuk az ismereteket.

Azzal, hogy a könyvtárosok az információs műveltség elemeit beépítik a tantervbe, és hogy a kutatáshoz és a tapasztalatokon alapuló tanuláshoz szükséges tudnivalókat átadják a diákoknak, egyben szélesítik is a látókörüket: megtanítják őket a kritikus gondolkodásra és az információk felhasználása során szükséges gondosságra, ami fontosabb tudás, mint pusztán a különféle információforrásokban való keresés elsajátítása. Hosszú távon a könyvtári szolgáltatások minőségére és a felhasználóhoz való eljuttatásuk hatékonyságára, illetve költségére is kedvező hatással lehet a könyvtárosok oktatói szerepvállalása.

Az 1. ábra összefoglalja a főbb tényezőket és azok kapcsolatait olyankor, amikor a könyvtáros fontos szerepet vállal a tanítási folyamatban.

Következtetések

A könyvtáraknak egyszerre kell működtetniük a hagyományos szolgáltatásaikat, illetve a nyomtatott gyűjteményüket, és egyben lépést tartani a legújabb technológiával és médiával, valamint a kutatás, az oktatás és a tanulás különféle formáival. A könyvtárosok mindig is felvállaltak bizonyos oktatási tevékenységet, még ha ez korábban csak a katalógus használatának, a papírdokumentumok megtalálásának, és más alapvető szolgáltatások

igénybevételének bemutatására terjedt is ki. Az új, digitális technológiák jelentősen megnövelték az igényt a könyvtárosok ilyen irányú szerepvállalása iránt, és ez a jövőben várhatóan még tovább fokozódik. A könyvtári szakemberek már nem csupán a nyomtatott információhordozók specialistái, hanem az elektronikus állományok tárolásának, rendszerezésének és használatának szakértői is, beleértve az adatbázisok és keresőgépek kezelését is. Amellett, hogy online tutoriálokat fejlesztenek és oktatják az információs írástudást, egyre inkább együttműködnek az egyetemi tanszékekkel is, és beépítik a könyvtárhasználat egyes elemeit a tananyagokba. Ezenkívül különféle eszközöket felhasználva (pl. mobil kommunikáció, közösségi média) a könyvtár túlnyúlik a falain, igyekszik közel vinni szolgáltatásait a használóihoz. Mivel a technológia folyamatosan fejlődik, a könyvtárosnak is együtt kell fejlődnie vele, de már nemcsak a tudás őrzőjeként, hanem a tudás átadójaként, vagyis tanárként is.



1. ábra A könyvtáros szerepe a tanítási folyamatban

SUN, Hao-Chang – CHEN, Kuan-nien – TSENG, Chishu – TSAI, Wen-Hui: Role changing for librarians in the new information technology era. = *New Library World*, 112. köt. 7–8. sz. 2011. p. 321–333./

(Drótos László)

Értéknövelt szolgáltatás az olvasóknak: ingyenes és nyílt hozzáférésű források megtalálása

Bevezetés

Számos felsőoktatási könyvtár törekszik arra, hogy az előfizetéses online tartalmak mellett az ingyenes és nyílt forrásokra is felhívja a használói figyelmét, illetve segítse őket ilyenek megtalálásában. Rengeteg ingyenes anyag van az interneten, s ezek közül az „open access” (OA) megjelölést jellemzően azokra alkalmazzák, amelyek átestek valamilyen szakmai bírálaton (peer-review) és a szerző megosztotta őket egy szabad felhasználást engedélyező (pl. Creative Commons) licenc alatt, vagy a szerző a kiadóval kötött szerződése alapján jogosult az önarchiválásra, így a publikációi bekerülhetnek az OA repozitóriumokba. Az egyes kiadók által engedélyezett felhasználási módokról a SHERPA/RoMEO adatbázisból (<http://www.sherpa.ac.uk/romeo>) tájékozódhatunk. Az OA publikálás megkönnyíti a tudományos kommunikációt, a kutatók lépést tarthatnak az új felfedezésekkel, a diákok sok időt és pénzt spórolhatnak meg a szabadon hozzáférhető tananyagoknak köszönhetően, a tanárok az oktatásba beépíthető hasznos forrásokra bukkanhatnak, a könyvtárak pedig nemcsak hogy megtakaríthatják az előfizetési költségeket, hanem a nyílt archívumok működtetésével hozzájárulhatnak anyaintézményük szellemi teljesítményének propagálásához. Az OA tartalmak megtalálása azonban nem mindig egyszerű, mert szét vannak szórva intézményi és tematikus repozitóriumokban, valamint a folyóiratok és a szerzők honlapjain, ráadásul sok ilyen publikációnak, kutatási és oktatási anyagnak nincsenek még betöltve a metaadatai a könyvtári katalógusokba vagy egyéb adatbázisokba. Ezért fontos, hogy a tájékoztatással vagy könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozó könyvtárosok felkutassák őket és olvasóikat eljuttassák ezekhez a forrásokhoz.

OA folyóiratok és önarchiválás

A nyílt hozzáférés alapidokumentuma, a 2002. február 14-én aláírt *Budapest Open Access Initiative* (<http://soros.org/openaccess/read.shtml>) úgy határozta meg az *open access* szakirodalmat, mint ami szabadon hozzáférhető, letölthető, másolható, terjeszthető, nyomtatható, kereshető, linkehető, indexelhető és szoftverekkel egyéb módon is feldolgozható, pénzügyi, jogi és technikai akadályok nélkül – egyedül annyi megkötéssel,

hogy eközben meg kell őrizni a mű integritását és megfelelő módon kell hivatkozni a szerzőre. OA publikációk keresését érdemes a Google Scholar (<http://scholar.google.com>) adatbázisában kezdeni, amely feldolgozza például a *Hindawi Publishing Corporation* elektronikus folyóiratait. Amikor ilyen találatot kapunk, akkor azt a jobb oldalon levő sávban jelzi a kereső, és egy OpenURL link mutat a folyóirat honlapjára, ahol megtaláljuk a felhasználási szabályokat. Természetesen a cikk teljes szövegére is megjelenik egy ugrópont a találati listában. A könyvtár saját folyóirat-keresőjébe is integrálhatunk OA folyóiratokat: a *Directory of Open Access Journals (DOAJ)* katalógusát használhatjuk egy olyan linkfeloldón keresztül, mint amilyen például az SFX. Hasonló funkciót biztosít az EBSCO és a WorldCat OpenURL szolgáltatása is. Mára az is gyakorlattá vált, hogy egyetemi könyvtárak (pl. a *University of Plymouth* és a *Colgate University* esetében) lementették ezeknek a periodikáknak az adatait, és MARC rekordok formájában betöltötték saját katalógusukba.

Vannak azért hátrányok és problémák is. *Chad Hutchens 2009-es írásában* (http://www.ringgold.com/UKSG/si_pd.cfm?pid=10&articleid=5067&issue=210&xsection=Business) felhívta a figyelmet arra, hogy a szabad tartalmakra mutató hiperhivatkozások könnyen elavulnak; nem egységes az érintettek körében az „open access” jelentése; a nyílt hozzáférés nem egyenlő az ingyenes hozzáféréssel; a hibrid OA kiadványoknál pedig előfordul, hogy több bennük az előfizetéshez kötött tartalom, mint a szabadon elérhető. Az Ingenta Connect (<http://ingentaconnect.com>) tudományos keresője épp ezért 2010 óta megkülönbözteti a tényleges OA tartalmakat a pusztán ingyenesektől. A *Highwire* és az *Elsevier* honlapjain grafikonok jelzik az adatbázisukban kereshető OA és ingyenes folyóiratok számarányát. A könyvtárközi kölcsönzést segítő *RapidILL* rendszeren át már közvetlenül is rendelhetnek a felhasználók OA kiadványokból cikkeket (<http://rapidill.org>). Fontos kiindulópont – bár nem annyira felhasználóbarát, mint a Google Scholar – a már említett DOAJ, melyet a svéd *Lund University Libraries* tart fenn (<http://www.doaj.org>). A folyóiratok ebben a katalógusban témakör, cím és nyelv szerint, valamint részben cikk szinten is visszakereshetők. A hosszú távra archivált kiadványokat külön is jelzik, mint ahogy azokat is, amelyek megkapták a *Scholarly Publish-*

ing and Resources Coalition (SPARC) minősítő pecsétjét (ezek mind BY, tehát a legmegengedőbb CC licenc alatt jelennek meg).

Az open access egy másik fontos formája az önarchiválás, vagyis a megjelenés előtti vagy utáni (bár nem feltétlenül a végső, szerkesztett állapotú) publikációk repozitóriumokban való elhelyezése a szerző vagy egy közvetítő által. Az intézményi szintű digitális gyűjteményre jó példa a *University of Hawaii* „ScholarSpace” nevű archívuma (<http://scholarspace.manoa.hawaii.edu>), míg a szakterület(ek)re specializált, nemzetközi repozitóriumra a preprint e-gyűjtemények öse, az arXiv (<http://arxiv.org>), melyet a *Cornell University Library* üzemeltet. A *Manchester Metropolitan University* könyvtárának honlapján (<http://www.library.mmu.ac.uk/eresource/preprint.php>) egy hasznos listát találunk a világ fontosabb preprintszervereiről, a *Scirus* keresője (<http://scirus.com>) pedig jól használható az ezekbe az archívumokba, illetve a szerzők honlapjaira feltöltött publikációk megtalálására – elsősorban a műszaki és a természettudományok területén. A *Public Knowledge Project* (<http://pkp.sfu.ca>) egy ingyenes keretrendszert fejleszt, amivel a tudósok saját OA folyóiratokat tudnak indítani és működtetni. A *Mendeley* (<http://mendeley.com>) egy szakirodalom-menedzselő eszköz: a számunkra fontos publikációk adatait kezelhetjük, rendezhetjük, annotálhatjuk és oszthatjuk meg vele, de van egy kereshető katalógusa is ingyenes tartalmak adataival. Az *OCLC WorldCat* adatbázisa (<http://worldcat.org>) egy ideje már szintén alkalmas repozitóriumokban tárolt anyagok megtalálására, mivel átveszi az *Open Archives Initiative* közös katalógusának, az *OAster*-nek a rekordjait. A *University of Michigan* által üzemeltetett *OAster* (<http://oaister.org>) nemcsak cikkek, hanem szabadon hozzáférhető könyvek, diszertációk, képek, hang- és videofájlok, valamint adatállományok metaadatait is visszakereshetővé teszi.

Nyílt tankönyvek

A hallgatói érdekvédelmi csoportok (*Student Public Interest Research Groups = PIRGs*) meghatározása szerint a nyílt tankönyvek (*open textbooks*) ingyenesen elérhetők online formátumban, és emellett nyomtatva is megvehetők mérsékelt áron. A *Creative Commons* vagy *GNU Free Documentation* jogokkal közzétett könyvek – a választott licenctől függően – vagy csak letölthető és kinyomtatható PDF fájlok, vagy akár szabadon átalakítha-

tó, szerkeszthető állományok is lehetnek. A nyomtatott tankönyvek drágasága komoly probléma az alacsony és közepes jövedelmű családokból származó diákoknak. Miután az érdekvédelmi szervezetek felhívták erre az USA *Oktatási Minisztériumának* figyelmét, megindult egy megoldás kereső folyamat: például felkérték a kiadókat, hogy hagyják el a költségnövelő mellékleteket a tankönyvekből és ne jelentessenek meg olyan gyakran és indokolatlanul új kiadásokat. Emellett a 2009-ben benyújtott „Open College Textbook Act” elnevezésű törvénnyel egy megpályázható pénz-alapot is létrehozta szabad felhasználású tankönyvek készítésének támogatására. Az ingyenes digitális tankönyvek mellett természetesen fizetősök is egyre nagyobb számban kaphatók, esetenként a nyomtatott kiadás árának akár a feléért. Bár ma már laptopon, e-könyv olvasón vagy más mobil eszközön is használhatók ezek, valójában egyiken sem igazán kényelmesen, így sok diák még inkább a papírformátumot preferálja.

Szabad elérésű tankönyveket sokfelé találunk: a szerzők vagy munkahelyük weboldalain, a repozitóriumokban és az elektronikus tananyagkezelőkben, a nonprofit és a tudományos szervezetek, illetve a kiadócégek honlapjain (utóbbiak esetleg igény szerinti nyomtatást is biztosítanak hozzájuk), a könyvtárak pedig előfizetett csomagok vagy a Google Books-ra mutató linkek formájában kínálnak ilyeneket. A könyvtárosok által jól ismert *WorldCat* keresőjével is rábukkanhatunk szabadon felhasználható könyvekre (pl. a *Creative Commons* mozgalom elindítójának, *Lawrence Lessignek* „Code: Version 2.0” c. művére, vagy éppen az MIT „Open CourseWare” anyagaira, illetve más, egyetemi és kutatóintézeti szervereken közzétett könyvekre), ehhez az „Internet Resources” opciót be kell kapcsolni a keresőúrlapon. Egyes kiadóvállalatok szintén kínálnak ingyenes megoldásokat: például a *Flat World Knowledge* (<http://flatworldknowledge.com>) tankönyvei szabadon hozzáférhetők online, ha az őket használni kívánó tanárok aláírják egy szerződést a kiadóval. Az *OverDrive* nevű cég (<http://overdrive.com>) pedig Sony Reader készülékre letölthető e-könyveket kölcsönöz a diákoknak, meghatározott időre. A nonprofit *Internet Archive* nyílt e-bookformátumokra épülő *BookServer* (<http://archive.org/bookserver>) rendszere lehetővé teszi a kiadóknak, a kereskedőknek, a könyvtáraknak, sőt akár a szerzőknek is, hogy elérhetővé tegyék vásárlás, kölcsönzés vagy ingyenes letöltés formájában a könyveiket laptopokra, mobiltelefonokra, vagy egyéb dedikált olvasóeszközökre.

Szabad oktatóanyagok

A szabadon használható tananyagok (*open educational resources = OER*) fontosságára 2005-ben irányította rá a figyelmet az UNESCO. Elsősorban a fejlődő országok felsőoktatásának segítésére hozták létre a *Virtual University* nevű weboldalt (<http://unesco.org/iiep/virtualuniversity>), ahol feladatsorok, multimédia anyagok, előadások, tanmenetek és tankönyvek érhetők el ingyenesen, sőt még az átdolgozásuk, a helyi igényre való adaptálásuk és továbbterjesztésük is megengedett. OER jellegű anyagokat szintén sokfelé lehet találni a weben, hasonlóan az ingyenes tankönyvekhez. A *Community College Consortium for Open Educational Resources* (<http://oerconsortium.org>) például kiváló kiindulópont: több száz linket tartalmaz ilyen forrásokra. Az egyik nevezetes hely közülük a *Connexions* (<http://cnx.org>), a *Rice University* kezelésében levő globális repozitórium oktatási anyagok számára. A *Connexions* egyik érdekessége, hogy a felhasználói vagy akár szakmai szervezetek is „elismerő pecséttel” láthatják el a legjobbnak ítélt tananyagokat. Egy másik fontos OER forrás a *Multimedia Educational Resources for Learning and Online Teaching* (<http://merlot.org>), amely szakmailag jóváhagyott online tananyagok kereshető gyűjteménye. A MERLOT szerverén tankönyveket, feladatkirásokat, referencia anyagokat, tesztlapokat és tutoriókat egyaránt találunk. Az Internet Archive (<http://archive.org>) gyűjteményébe magánszemélyek és intézmények is felajánlhatnak publikus anyagokat. A hatalmas archívumból szövegeket, hang- és filmfelvételeket, szoftvereket és elmentett weblapokat lehet letölteni.

A tananyagok mellett sok disszertáció és szakdolgozat is elérhető online. A *ProQuest* (<http://proquest.com>) például szabad hozzáférést nyújt azokhoz a PDF fájlokhoz, amelyekre a szerzők engedélyt adtak. A Google Books is tartalmaz OA státuszú disszertációkat. Ugyancsak találhatunk ilyeneket az OAIster és a WorldCat katalógusaiban.

Következtetések

Az ingyenes, illetve szabad hozzáférésű anyagok egyre fontosabbak a felsőoktatásban. A könyvtárosoknak meg kell ismerniük ezeket a forrásokat és lépést kell tartaniuk a technológiai változásokkal is, hogy minél eredményesebben tudják közvetíteni őket a célközönségnek. Az egyetemi és főiskolai könyvtárakban célszerű előnyben részesíteni a költségkímélő digitális tartalmakat, és törekedni arra, hogy minél jobban hasznosuljanak. Érdemes azt is figyelemmel kísérni, hogy a felhasználók, vagyis a hallgatók, milyen újfajta információs formákat alakítanak ki a webkettes felületeken – például előadásokat, meghallgatásokat és interjúkat keresnek az iTunes és a YouTube szerverein. Ha a könyvtárosok is innovatív hozzáállással tudják szolgálni az olvasóikat és az anyaintézményeiket, az a legjobb „reklám” a könyvtár hasznosságának és szükségességének igazolására.

/Martin, Rebecca A.: Finding Free and Open Access Resources: A Value-Added Service for Patrons. = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 20. köt. 3. sz. 2010. p. 189–200./

(Drótos László)

E-könyvek és a könyvtárközi kölcsönzés

A webalapú vagy letölthető e-könyveket az egyetemi könyvtárak sokáig nem fogadták el, nem használták őket. Lassan, de biztosan azonban elterjedtek a könyvtárakban. Az USA-ban 2003–2004-ben még 7 milliónál kevesebb példányban fordultak elő a felsőoktatási könyvtárakban, 2008-ra azonban 102.5 millióra nőtt a számuk. Az e-könyvek előfizetését célzó tárgyalásokon fontos szerepet játszanak a könyvtárközi kölcsönzés szempontjai. Vannak olyan e-könyvek (pl. Springer eBooks), amelyeket fel szabad használni a könyvtárközi kölcsönzésben, és vannak olyanok, melyeknél ez le van tiltva. Gyakran a platform vagy a

formátum teszi nehézkesé vagy lehetetlenné a könyvtárközi kölcsönzést. Ezért a nyomtatott környezettel ellentétben az e-könyvek esetén sok a bizonytalanság, mit szabad és mit nem, mi lehetséges, mi nem.

A cikk írói a *Washington State University* könyvtárosai 2000-től vásárolnak e-könyveket. Az integrált rendszerük elektronikus források kezelése (*ERM = Electronic Resource Management*) moduljának licenclési rekordjában vannak a könyvtárközi kölcsönzésre vonatkozó jogok rögzítve. De rájöttek arra, hogy a feldolgozást végzők gyakran nem

tudták, hogy az engedélyező és korlátozó használatra vonatkozó feltételek könnyen megállapíthatók a modul segítségével. Ezért egy egy 11 kérdésből álló kérdőívet állítottak össze az e-könyvekre vonatkozó kölcsönzési és könyvtárközi kölcsönzési tapasztalatok felderítésére 2010 őszén a Survey Monkey felhasználásával, és kiküldték az ILL-L amerikai könyvtárközi kölcsönzéssel és dokumentumszolgáltatással foglalkozó levelező listára. A listának 2000 tagja van, a legtöbbjük az USA-ban. 185 választ kaptak, az összes tag 9 százaléka felelt, a kitöltött kérdőívek 80 százaléka felsőoktatási könyvtárból érkezett.

A jelenlegi könyvtárközi kölcsönzési gyakorlat megismerése céljából először is azt tudakolták meg, hogy a válaszolók teljesítenek-e nyomtatott könyvfejezetek küldésére vonatkozó kéréseket és milyen feltétellel. A többség a könyvfejezetet lemásolja, de voltak olyanok is, akik a fejezet hosszától, a postaköltségtől, a másolási munkaráfordítástól, illetve a könyv kölcsönzési forgásától függővé téve inkább elküldi az egész könyvet. Azután feltették azt a kérdést, hogy a válaszolók saját maguk szoktak-e kérni könyvfejezeteket. Ez inkább a felsőoktatásra és a szakkönyvtárakra volt jellemző. A 147 igennel válaszolónak arra is kellett, hogy ha könyvfejezetet kérnek, tudják-e, hogy azt nyomtatott vagy e-könyvből kérik-e. Ezt csak a válaszolók közel fele tudja előzetesen, és a százalék azt jelezte, hogy a kérést a nyomtatott példánnyal rendelkező könyvtárnak küldik inkább. Megjegyzésként sokan (10 esetben) hozzáfűzték, hogy tudomásuk szerint a könyvtárak olyan e-könyveket szereznek be, amelyeknél nincs könyvtárközi kölcsönzésre lehetőség, ezért ezeket az e-könyvfejezeteket nem is szoktak kérni.

A 185 esetből 169 válaszban jelezték, hogy rendelkeznek e-könyvvel és azt is kifejtették, hogy milyen jogosultságaik vannak a könyvtárközi kérések teljesítésére. Csak 4 könyvtárnak (2%) van meg minden joga a könyvtárközi kérések teljesítésére e-könyvfejezetek esetében. 68 könyvtár (40%) nem is ismeri e-könyveire vonatkozó jogosultságait és még nem is foglalkozott soha a kérdéssel.

Azoktól a könyvtáraktól (77), ahol az e-könyvjogok lehetőséget adnak könyvtárközi kölcsönzésre, megkérdezték, hogy teljesítik-e a kéréseket. 66% teljesíti, 22% a műszaki körülményektől függően és csak 12% nem. Négyen jelezték, hogy tőlük még e-könyvfejezetet soha nem kértek.

Azoktól a könyvtáraktól (91), amelyek nem kölcsönöznek e-könyvfejezeteket, ennek okát tudakolták meg. 73% nem dolgozta ki a könyvtárközi kölcsönzési jogok ellenőrzésének munkamenetét, 27% egyszerűen soha nem kölcsönöz e-könyvfejezeteket. A kérdéshez fűzött megjegyzésekből kiviláglott, hogy a könyvtárak több információt szeretnének e-könyvekkel kapcsolatos jogaikról. Sokan megemlítték, hogy a kérések száma csekély, és ezért nem érdemes kidolgozni a munkamenetet, és a nyomtatást is gyakran nehéz megvalósítani vagy a könyvet magát letölteni.

Amikor az volt a kérdés, hogy hogyan reagálnának egy e-könyv fejezetének kérésére, 57-en a 83-ból törölnék a kérést. Többen válaszolták, hogy mielőtt visszautasítanák a kérést, megvizsgálják a jogosultságokat, hogy van-e engedélyük a kérés teljesítésére.

A kérdőív utolsó szakasza az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésének tapasztalataival foglalkozott. Sok téma merült fel:

- A könyvtárak nem szívesen kérnek könyvfejezetet, ha tudják, hogy az csak elektronikus formában létezik.
- Vannak teljes elektronikus könyv kölcsönzését megengedő licencek, de nincs meg a munkamenet, vagy hiányzik a műszaki tudás ennek megvalósítására.
- Időt rabló kideríteni, hogy mely szolgáltatók engedélyezik a könyvtárközi kölcsönzést, amikor nincs elektronikus ERM modul a rendszerben.
- Sok műszaki nehézséggel kell szembesülni az e-könyvekből történő nyomtatásnál.
- A könyvtárközi kölcsönzés volumene csökkenhet, ha a könyvtárak nem szállnak jobban síkra az e-könyvek kölcsönzésének joga mellett.
- Végül is a könyvtárosoknak agresszívabbnak kell lenniük, és ki kellene harcolniuk az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzésének lehetőségeit.

A válaszok halmazából kirajzolódik a kép: az e-könyvfejezetek könyvtárközi kölcsönzésének legnagyobb gátja az, hogy a könyvtárosok nincsenek tisztában a licencek lehetőségeivel, a saját jogosultságaikkal sem a kérő, sem a kölcsönző könyvtárban. Ehhez hozzájárulnak a műszaki nehézségek és a belső munkamenetek kidolgozatlansága.

A kérdőív alapján nyilvánvaló, hogy az egyes könyvtáraknak a dokumentumok megosztására

vonatkozó jogait láthatóbbá kell tenniük, az e-könyvlicenckről szóló információk terjesztése helyett kommunikációs módszereket kell alkalmazniuk. A tájékozatlanság oka az is, hogy ERM modulok még kevesen integráltak a rendszerükbe, és ha rendelkeznek is vele, akkor is csak a gyártók és a műszakiak számára láthatók, a könyvtárközi kölcsönzéssel foglalkozók nem ismerik. Az is kívánatos lenne, ha az egyes ERM rendszerek egymással jobban kommunikálnának.

A kérdőív tanúsága, hogy a könyvtárközi kölcsönzési jogokat nemcsak a könyvtáron belül kell kommunikálni, hanem a könyvtárak között is.

Következtetések

A legtöbb könyvtáros kikerülhetetlennek érzi az áttérést az e-könyvgyűjteményekre. Kérdés az, hogy miképpen alakul az elektronikus monográfiák könyvtárközi kölcsönzése ebben a gyorsan változó környezetben. Jelenleg mind az *EBL* (Ebook Library, <http://www.ebllib.com/>), mind az *Ebrary* (<http://www.ebrary.com>) kínál rövid lejáratú idejű kölcsönzési szolgáltatást, ami a könyvtárlátogatók számára hatalmas mennyiségű monografikus anyaghoz jelent olcsóbb hozzáférést, mintha megvásárolnák, vagy könyvtárközi kölcsönzéssel kapnák meg a kívánt műveket.

Pillanatnyilag nincs általános konszenzus az e-könyvek könyvtárközi kölcsönzését illetően sem az

egyes könyvtárak könyvtárosai, sem az egyes könyvtárak között. Mindenki tudatában van annak a ténynek, hogy az elektronikus információforrások licencai különböznek, és nem egyszerű átlátni, mi engedélyezett, mit nem szabad vagy mi tilos. Az is egyre inkább nyilvánvalóvá válik, hogy az áttekinthetőségnek ez a hiánya befolyásolhatja a könyvtárak képességét a kutatás, oktatás, tanulás jövőbeli támogatásában.

A helyzet javítása érdekében fontos, hogy a könyvtárosok együttműködjenek a terjesztőkkel és a szolgáltatókkal, és olyan előfizetési feltételekben egyezzenek meg, amelyek lehetővé teszik a tisztességes használatot és a széles körű hozzáférést az elektronikus anyagokhoz. A könyvtárosoknak ki kell dolgozniuk az e-könyvhasználat legjobb gyakorlatát a könyvtárközi kölcsönzésben, ami egyrészt világosan megmutatja az előfizetés korlátait, másrészt előtérbe helyezi a tisztességes használat elveit. Az e-könyv előfizetések feltételeit meg kell tanulni a könyvtárak minden szintjén, a vezetőktől kezdve a könyvtárközi kölcsönzést végzők munkatársakig.

/FREDERICKSEN, Linda – CUMMINGS, Joel – CUMMINGS, Lara – CARROLL, Diane: Ebooks and Interlibrary Loan: Licensed to Fill? = Journal of Interlibrary Loan, Document Delivery & Electronic Reserve, 21. sz. 2011. p. 117–131./

(*Burmeister Erzsébet*)

A jövő keresőjét fejleszti a Google

A társaság egy olyan keresőt akar megalkotni, ahol a rendszer pontosan érti, hogy mit kérdez a felhasználó és precíz válaszokat ad. Bár egyelőre ettől még messze van a szolgáltatás, azonban három fontos változást jelentett be. Az első, hogy globálisan elérhetővé válik a Knowledge Graph, amit az Egyesült Államokban élő internetezők már tavaly május óta használhattak. Ha például valaki *Leonardo Da Vinci* nevét gépeli be a keresőbe, akkor a jobb oldalon felbukkanó infoboxban megjelennek a művész és feltaláló életének és műveinek legfontosabb információi. Mindez akkor is működik, ha valaki egy helységnevet vagy egy sportklub nevét adja meg. Tehát már nem is lesz szükséges megnyitni egy újabb oldalt, hanem a Google oldalán látható a keresett információ.

Még inkább személyre szabható lesz a keresés, és lehetőség lesz akár a saját e-mailjeink között is keresni. Ha valaki a saját repüléseire keres rá, akkor a program ki fogja listázni neki az e-mailes jegyfoglalásait is, feltéve, ha ehhez a Gmailt használta. Ugyanakkor az új funkció közel sem lesz annyira részletes, mint a tavaly leállított Google Desktop Search.

A harmadik újdonság, hogy a kimondott szó még fontosabbá válik, a Google ugyanis komolyan gondolja, hogy harcba száll az Apple Siri funkciójával. A konszern hamarosan elérhetővé teszi az App Store kínálatában az iOS operációs rendszer alatt, vagyis az iPhone és az iPad készülékeken egyaránt használható programot, amely lehetővé teszi a keresési címszavak szóban való megadását és a felhasználók a válaszokat is így kaphatják meg. A találatok között szintén megjelennek a Knowledge Graph adatok.

A kereső a jövőben képes lesz megválaszolni akár bonyolultabb kérdéseket is megválaszolni. A cél egyrészt az internetezők hatékonyabb segítése, másrészt a reklámok célzottabb elhelyezése. A címszavas keresésről a szemantikus keresésre való teljes átállás több évig fog tartani.

/SG.hu Hírlevél, 2012. augusztus 12., www.sg.hu

(SzP)